

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Evidenčné číslo: 105002/B/2021/36114651174765060

ANALÝZA EKONOMIKY MOLDAVSKEJ REPUBLIKY
Bakalárska práca

2021

Anastasia Ruban

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

ANALÝZA EKONOMIKY MOLDAVSKEJ REPUBLIKY
Bakalárska práca

Študijný program: Medzinárodné ekonomické vzťahy
Študijný odbor: Ekonómia a manažment
Školiace pracovisko: Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Vedúci záverečnej práce: Ing. Leonid Raneta, PhD.

Bratislava 2021

Anastasia Ruban

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že som záverečnú prácu vypracovala samostatne na základe konzultácií a že som uviedla všetku použitú literatúru.

2021

.....
Anastasia Ruban

Pod'akovanie

Chcela by som sa srdečne poďakovať vedúcemu mojej bakalárskej práce Ing. Leonidovi Ranetovi, PhD. za jeho odbornú pomoc, užitočné pripomienky a usmernenie pri napísaní práce. Chcela by som sa poďakovať aj Mgr. Františkovi Škvrndovi, PhD. za jeho cenné rady pre dodržiavanie formálnej stránky práce.

Abstrakt

RUBAN, Anastasia: *Analýza ekonomiky Moldavskej republiky*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie. – Vedúci záverečnej práce: Ing. Leonid Raneta, PhD. Bratislava: FMV, 2021, 64 s.

Cieľom záverečnej práce je analyzovať súčasný stav ekonomiky Moldavskej republiky a odpovedať na otázku, či smeruje k tradičnej alebo trhovej ekonomike. V prípade, že ide skôr o trhovú ekonomiku, dávame si za cieľ určiť, na akej úrovni v procese prechodu od centrálne plánovaného k trhovému systému sa nachádza. Práca je rozdelená do 5-ich kapitol. Obsahuje 11 grafov a jednu tabuľku. V prvej kapitole sa venujeme teoretickému vymedzeniu rôznych druhov ekonomických systémov a ich špecifických črt a indikátorov. V druhej kapitole definujeme ciele a metodiku bakalárskej práce. Tretia kapitola sa zaoberá podrobnou analýzou jednotlivých odvetví domácej ekonomiky. Vo štvrtej kapitole sa venujeme medzinárodnému obchodu Moldavska a taktiež remitenciám, ktoré sú významnou zložkou moldavskej ekonomiky. Záverečná kapitola odpovedá na základnú otázku práce: či Moldavsko smeruje k trhovej alebo tradičnej ekonomike, a porovnáva ukazovatele jeho tranzitivity s inými štátmi.

Kľúčové slová: ekonomika Moldavskej Republiky, odvetvová štruktúra ekonomiky, tranzitívna ekonomika, medzinárodné ekonomické vzťahy Moldavskej republiky.

Abstract

RUBAN, Anastasia: Analysis of the Economy of the Republic of Moldova. – University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations. Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy. – Supervisor of the thesis: Ing. Leonid Raneta, PhD. – Bratislava: FMV EU, 2021, pp. 64.

The aim of the thesis is to analyze the current state of the economy of the Republic of Moldova and to answer the question whether it is moving towards a traditional or market economy. If it is more of a market economy, it is necessary to determine at what level it is in the process of transition from a centrally planned to a market system. The thesis is divided into 5 chapters. It contains 11 graphs and one table. The first chapter is devoted to the theoretical definition of different types of economic systems and their specific features and indicators. The second chapter defines the goals and methodology of writing the bachelor thesis. The third chapter deals with a detailed analysis of individual sectors of the domestic economy. In the fourth chapter we deal with the international trade of Moldova and remittances, which are an important component of the Moldovan economy. The final chapter answers the basic question of the thesis: whether Moldova is moving towards a market or traditional economy, and it compares the indicators of its transitivity with other countries.

Key words: economy of the Republic of Moldova, sectoral structure of the economy, transition economy, international economic relations of the Republic of Moldova.

Obsah

Úvod	11
1 Stav problematiky doma a v zahraničí	13
1.1 Ekonomické systémy a ich hlavné črty	14
2 Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania	19
3 Štruktúra národného hospodárstva Moldavskej republiky	21
3.1 Poľnohospodárstvo	21
3.1.1 Rastlinná výroba	22
3.1.2 Živočíšna výroba	24
3.1.3 Investície	25
3.2 Priemysel	27
3.2.1 Potravinársky priemysel.....	28
3.2.2 Vinársky priemysel.....	30
3.2.3 Textilný a odevný priemysel.....	30
3.2.4 Sektor informačných a komunikačných technológií	31
3.2.5 Sektor spracovania stavebných materiálov	31
3.2.6 Nábytkársky priemysel	32
3.2.7 Energetický priemysel	32
3.2.8 Strojárstvo a kovoobrábanie.....	34
3.3 Sektor služieb.....	35
3.3.1 Dopravné služby	36
3.3.2 Telekomunikácie	38
3.3.3 Poštové a kuriérske služby	39
3.3.4 Bankovníctvo	39
3.3.5 Význam sektoru služieb v moldavskej ekonomike	41

4	Medzinárodné ekonomické vzťahy Moldavskej republiky	43
4.1	Zahraničný obchod.....	43
4.2	Remitencie	47
5	Výsledky práce.....	49
Záver	54
Zoznam použitej literatúry	56

Zoznam grafov

Gráf 1 HDP Moldavskej republiky v rokoch 2000-2020 (mld. USD)	13
Gráf 2 HDP per capita Moldavskej republiky v rokoch 2000-2020 (USD)	13
Gráf 3 Produkcia jednoročných rastlín v roku 2019 (tis. ton)	22
Gráf 4 Produkcia trvalých rastlín v roku 2019 (tis. ton).....	23
Gráf 5 Investovanie do poľnohospodárstva v RM v rokoch 2007-2014 (mil. MDL).....	26
Gráf 6 Dynamika výroby elektriny (mld. kWh).....	33
Gráf 7 Obrat podnikov poskytujúcich trhové služby (mil. MDL)	35
Gráf 8 Štruktúra trhových služieb poskytovaných obyvateľstvu podľa druhov služieb, 2014	36
Gráf 9 Teritoriálna štruktúra moldavského exportu (%)	145
Gráf 10 Teritoriálna štruktúra moldavského importu (%).....	45
Gráf 11 Hodnotenie ukazovateľov tranzitivity Moldavska v porovnaní s inými štátmi podľa EBOR v roku 2020 (%).....	52

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 Produkcia hlavných živočíšnych výrobkov podľa kategórií výrobcov v roku 2019 (tis. ton)	25
---	----

Zoznam skratiek

BNM	Moldavská národná banka
EBOR	Európska banka pre obnovu a rozvoj
EÚ	Európska únia
GATT	Všeobecná dohoda o clách a obchode
HDP	Hrubý národný produkt
HND	Hrubý národný dôchodok
IKT	Informačné a komunikačné technológie
IT	Informačné technológie
M, X	Import, export
MMF	Medzinárodný menový fond
NBSRM	Národný štatistický úrad Moldavskej republiky
OECD	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
OSN	Organizácia spojených národov
SNŠ	Spoločenstvo nezávislých štátov
USA	Spojené štáty americké
ZSSR	Zväz sovietskych socialistických republík
BGN	Bulharský lev (1 USD = 1,7474 BGN, 2019)
EUR	Euro
MDL	Moldavský lei (1 USD = 17,5735 MDL, 2019)
RON	Rumunský lei (1 USD = 4.2394 RON, 2019)
USD	Americký dolár

Úvod

Moldavská republika nadobudla nezávislosť v roku 1991 a doteraz prechádza zložitým procesom transformácie ekonomiky, ktorý je silne ovplyvnený nestabilnou politickou situáciou, zameraním na geopolitické preferencie a silným politickým vplyvom dvoch veľmocí: Spoločenstva nezávislých štátov na čele s Ruskou federáciou z jednej strany a Európskou úniou na druhej strane; zamrznutým konfliktom na rieke Dnester a vytváraním neuznanej Podnesterskej moldavskej republiky, korupciou a ďalšími problémami. Napriek tomu Moldavsko dosiahlo relatívny úspech v niektorých odvetviach ekonomiky a ich zložkách, ako napríklad pestovanie a spracovanie vlašských orechov, výroba vína či rozvoj niektorých zložiek sektora služieb a priemyslu. Toto spolu s takými výrobnými faktormi, ako lacná pracovná sila, úrodná pôda či priaznivé podnebie, ale aj vysokou mierou investovania štátu do vzdelávania vytvára vhodné podmienky pre ďalší rozvoj, špecializáciu ekonomiky na určité výrobky a dosahovanie vysokých komparatívnych výhod v medzinárodnom obchode, samozrejme, aj pri prekonávaní vyššie uvedených prekážok.

Hlavným cieľom bakalárskej práce je analyzovať ekonomiku Moldavskej republiky v procese jej transformácie a zistiť, či Moldavsko smeruje k tradičnému alebo trhovému ekonomickému systému.

Prvá kapitola sa začína popisom základných údajov o Moldavskej republike a súčasného stavu jej ekonomiky prostredníctvom niektorých makroekonomických ukazovateľov. Najväčšia časť kapitoly je venovaná teoretickej analýze rôznych druhov ekonomických systémov a ich kritériám, vrátane ukazovateľov takých organizácií, ako EBOR a MMF.

V druhej kapitole vymedzíme hlavný cieľ práce, ako aj čiastkové ciele, ktoré sú potrebné na dosiahnutie hlavného cieľa. Tak isto rozpíšeme použité metódy skúmania a metodiku napísania práce.

Tretia kapitola je rozdelená do troch podkapitol a predstavuje podrobnú analýzu štruktúry moldavskej ekonomiky, ktorá sa skladá z odvetví poľnohospodárstva, priemyslu a služieb. Poukážeme tak na problémy jednotlivých odvetví a ich zložiek, ako aj na silné stránky, podmienky pre ich ďalší rozvoj a postavenie v štruktúre domácej ekonomiky.

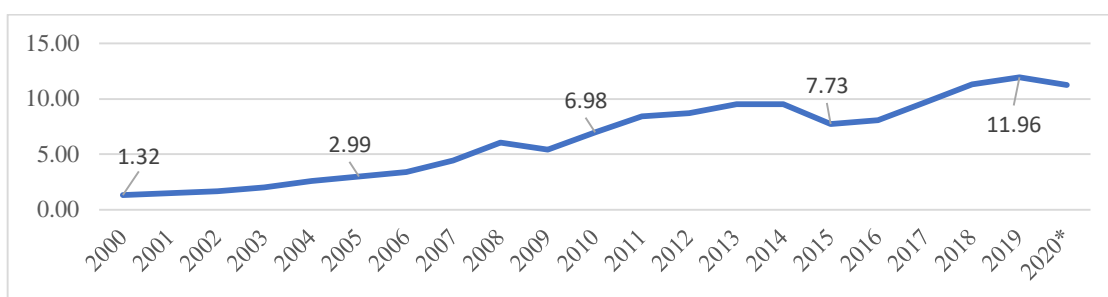
Vo štvrtej kapitole, ktorá je zameraná na medzinárodné ekonomické vzťahy Moldavska, budeme analyzovať zahraničný obchod krajiny, jeho štruktúru, podmienky a prekážky. Významnou zložkou moldavskej ekonomiky sú aj remitencie, ktoré tak isto spomenieme v tejto kapitole.

Piata, a zároveň posledná kapitola je venovaná výsledkom práce. Zistíme, či je Moldavsko stále prechodnou ekonomikou a či sa približuje k tradičnej alebo trhovej ekonomike. Porovnáme tiež jeho úspech s niektorými stále tranzitívnymi ekonomikami štátov bývalého Sovietskeho zväzu. V závere posúdime, či sa nám podarilo dosiahnuť stanovené ciele práce.

1 Stav problematiky doma a v zahraničí

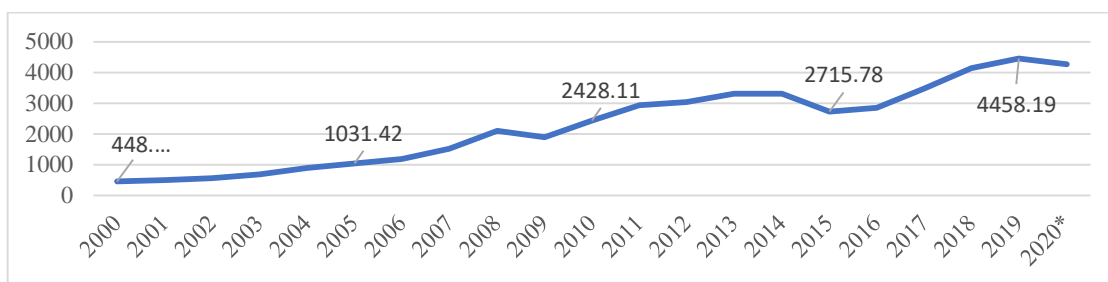
Moldavsko je jedným z najchudobnejších štátov Európy. V roku 2019 HDP per capita v Moldavsku bol na úrovni 4458,19 USD.¹ Priemerná mesačná nominálna mzda na zamestnanca v roku 2019 predstavovala 342 USD.² Z dôvodu nízkych miezd a slabej ekonomiky bola významná časť obyvateľstva nútená odísť do zahraničia hľadať nové finančné zdroje. V roku 2019 hrubý zahraničný dlh Moldavskej republiky dosiahol 7 455,57 milióna USD a v pomere k HDP bol na úrovni 63,1%.³

Graf 1 HDP Moldavskej republiky v rokoch 2000-2020 (mld. USD)

Prameň: vlastné spracovanie podľa statista.com. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/513333/gross-domestic-product-gdp-in-moldova/>

Graf 2 HDP per capita Moldavskej republiky v rokoch 2000-2020 (USD)

Prameň: vlastné spracovanie podľa statista.com. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/513335/gross-domestic-product-gdp-per-capita-in-moldova/>

¹ Oficiálna stránka statista.com: *Moldova: Gross domestic product (GDP) per capita in current prices from 1995 to 2025* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/513335/gross-domestic-product-gdp-per-capita-in-moldova/>

² Oficiálna stránka NBSRM: *Odmena za prácu, cena práce a počet zamestnancov v roku 2019* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ru&idc=168&id=6742>

³ Oficiálna stránka BNM: *Zahraničný dlh na konci roka 2019 (predbežné údaje)* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/external-debt-end-2019-preliminary-data>

1.1 Ekonomické systémy a ich hlavné črty

Súčasná Moldavská republika nadobudla nezávislosť 27. augusta 1991, ale historicky ako štát prvýkrát Moldavsko vzniklo v 14. storočí. Za toto dlhé obdobie krajina prežila niekoľko ekonomických systémov, ktoré ovplyvnili jej rozvoj.

Ekonomický systém je súhrn všetkých ekonomických procesov prebiehajúcich v štáte, regióne alebo spoločnosti na základe majetkových vzťahov a ekonomických mechanizmov, ktoré sa v ňom vyvinuli. Hlavným cieľom ekonomiky je čo najefektívnejšie alokovať obmedzené zdroje s cieľom dostať čo najväčšiu výhodu. Na to, aby bol dosiahnutý tento cieľ, je nevyhnutne odpovedať na niekoľko dôležitých otázok. Podľa známeho amerického ekonóma P. Samuelsona⁴, existujú tri základné ekonomické otázky, rôzne odpovede na ktoré tvoria základ rôznych ekonomických systémov:

- Čo vyrábať? Keďže zdroje krajiny sú obmedzené, máme určiť, ktoré statky sa majú vyrábať a v akom množstve a pomere. Máme brať do úvahy to, že existuje hranica produkčných možností a zvýšenie výroby jedného statku spôsobuje zníženie vo výrobe iných statkov.
- Ako vyrábať? Ide o to, aké výrobné faktory a technológie zvolíme pre výrobu daného druhu statkov.
- Pre koho vyrábať? Ako statky budú rozdelené, kto bude ich využívať?

Americkí ekonómovia C. R. McConnell a S. L. Brue vymedzujú ešte dve otázky, a to či je systém schopný sa prispôbiť k zmenám a ako bude systém podporovať pokrok.⁵

Najstarším hospodárskym systémom je tradičná ekonomika. Je založená na tradíciách, odovzdávaných z generácie na generáciu. Statky sa vyrábajú najmä pre vlastnú spotrebu, trhové vzťahy neexistujú alebo sú veľmi obmedzené, často sa uskutočňujú vo forme bartera. Dominantným odvetvím ekonomiky je primárny sektor, najmä poľnohospodárstvo, zriedka ťažobný priemysel. Statky sa vyrábajú ručnou prácou, technológie sú primitívne. V súčasnosti štáty s tradičným ekonomickým systémom sú najmenej rozvinuté. Kvôli veľkému významu

⁴ SAMUELSON, P.: *Economics*. 11. vyd. New York : McGraw-Hill, 1980. s. 34. ISBN 9780070545953.

⁵ MCCONNELL, C - BRUE, S. - FLYNN, S.: *Economics*. 18. vyd. New York : McGraw-Hill, 2008. s. 34. ISBN 978-0-07-337569-4. Dostupne na: https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/eb_mcconnell_econ.18e.pdf

zvykov zmeny v takomto type ekonomiky sa uskutočňujú extrémne pomaly, čo vedie k zaostávaniu v ekonomickom rozvoje v porovnaní s inými systémami, čo spôsobuje aj nedostatok produktov, závislosť od prírodných podmienok, nízku životnú úroveň.

S pokrokom času sa tradičné ekonomiky menili na trhové. Základom trhovej ekonomiky je voľný trh, do ktorého voľne vstupujú predávajúce a kupujúce strany a na základe ponuky a dopytu stanovujú ceny statkov. Pri takomto systéme sa každý účastník snaží maximalizovať svoj zisk. Podľa P. Samuelsona, podniky vyrábajú statky, za ktoré dosiahnu čo najväčší príjem pri čo najmenších nákladoch. Spotrebitelia voľne rozhodujú o tom, ako a na nákup ktorých tovarov použiť svoj dôchodok. Ešte jedným príznakom trhovej ekonomiky je súkromné vlastníctvo. Výrobcovia produkujú statky dobrovoľne, štát nezasahuje do ekonomiky (alebo zasahuje minimálne), ale chráni súkromné vlastníctvo a práva zúčastnených strán. V podmienkach veľkého počtu kupujúcich a predávajúcich vzniká konkurencia tak pri obchode s tovarmi, ako aj s výrobnými faktormi. Takýto systém umožňuje rýchly ekonomický rast, efektívnu alokáciu zdrojov a rýchlejšie sa prispôsobuje meniacim sa podmienkam.

V 20. storočí veľký význam mal systém centrálne plánovanej ekonomiky, používaný v socialistických štátoch. Pri takomto systéme štát rozhoduje o tom, ako sa statky budú vyrábať a pre koho, stanoví ich ceny. Často štát vlastní aj výrobné faktory, ako pôda a kapitál, ale aj podniky a plánuje a riadi ich výrobný proces.⁶ Súkromné vlastníctvo neexistuje alebo je silne obmedzené a z toho vyplýva neexistencia konkurencie medzi podnikmi. Kvôli slabšiemu reagovaniu na zmeny v dopyte po tovaroch v porovnaní s trhovou ekonomikou môže nastávať nedostatok alebo prebytok niektorých statkov.

V skutočnosti neexistuje čistá trhová alebo plánovaná ekonomika. Každá z nich zahŕňa niektoré prvky iných ekonomických systémov.

Koniec 1980. – zatáčok 1990. rokov bol označený pádom socialistického bloku na čele s ZSSR. Okrem zmien v politickom systéme a sociálnom živote v post-socialistických krajinách došlo aj k dôležitým zmenám v ekonomike. Začal sa prechod od plánovanej ekonomiky k trhovej. V takomto období ekonomika štátov sa nazýva tranzitívnou. Časti štátov sa podarilo

⁶ SAMUELSON, P. - NORDHAUS, W.: *Economics*. 19. vyd. New York : McGraw-Hill, 2009. s. 8. ISBN 978-0-07-351129-0.

uskutočniť tento proces rýchlejšie a efektívnejšie a sa stať štátmi s trhovou ekonomikou. Ale iná časť štátov sa stále nachádza v danom procese. Existujú rôzne pohľady na to, čo je možné vnímať za tranzitívnu ekonomiku a aké kritériá má spĺňať, aby bola uznaná za trhovú.

Podľa MMF, hlavnými ukazovateľmi prechodného procesu sú:

- Liberalizácia. Ceny sa stanovujú na základe voľného trhu. Zníženie prekážok, ktoré obmedzovali obchod s krajinami s trhovou ekonomikou.
- Makroekonomická stabilizácia. Je to proces, ktorým sa (po počiatočnom prudkom raste inflácie po liberalizácii a uvoľnení potlačeného dopytu) inflácia dostane pod kontrolu a časom klesá.
- Reorganizácia a privatizácia. Proces vytvárania efektívneho finančného sektora a reorganizácia podnikov a ich prevod do súkromného vlastníctva, aby mohli vyrábať tovary, ktoré sa dajú predat' na voľných trhoch.
- Právna a inštitucionálna reforma. Tieto reformy sú potrebné na preorientovanie úlohy štátu, nastolenie právneho štátu a implementáciu vhodných politík podpory hospodárskej súťaže.⁷

Aby bolo možné určiť, nakoľko úspešný je prechod od plánovanej do trhovej ekonomiky, EBOR vytvorila šesť základných meradiel trhovej ekonomiky⁸, na základe ktorých je možné zistiť, ako blízko sa tranzitívna ekonomika priblížila do trhovej. Tieto kritéria sú:

- **Competitive** (konkurencieschopnosť). Existujú trhové štruktúry, ktoré zabezpečujú konkurenciu medzi firmami, trhy majú dostatočné množstvo účastníkov a pravidlá, ktoré uľahčujú vstup a výstup z obchodu. Podniky sú schopné vytvárať dodatočnú hodnotu vďaka veľkej a efektívnej výrobe. Podnikatelia sú ochotní alokovať a využívať výrobné faktory efektívne, aby mohli čeliť konkurencii.
- **Well-governed** (dobré riadenie). Podľa EBOR takéto riadenie „sa týka vlády, právomoci, rozhodovania a zodpovednosti vo všetkých doménach. V podstate, je to

⁷ Oficiálna stránka MMF: *Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects* [elektronický zdroj]. 2000. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/rus/110300r.htm>

⁸ Oficiálna stránka EBOR: *How we assess transition impact* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/transition-impact.html#:~:text=The%20EBRD's%20new%20transition%20concept,%2C%20Inclusive%2C%20Resilient%20and%20Integrated.>

kvalita inštitúcií a podporovaných nimi procesov”.⁹ Prvým pilierom princípu „dobrého riadenia” je predstava národného alebo subnárodného hospodárskeho riadenia, ktorá sa týka inštitúcií a procesov, ktoré podporujú ekonomickú činnosť a ekonomické transakcie na celoštátnej alebo subnárodnej úrovni. Druhým je riadenie na podnikovej úrovni, ktoré sa týka systému pravidiel, postupov a procesov, pomocou ktorých sú spoločnosti riadené a kontrolované.

- **Green** (ekologickosť). Ekonomické rozhodnutia majú brať do úvahy vzácnosť prírodných zdrojov pre aktuálne a budúce generácie a ochranu životného prostredia. Toto kritérium sa najviac zameriava na postupný prechod k čistým zdrojom energie, obmedzovanie použitia uhlia. Prechod k zelenej ekonomike je nové zameranie EBOR na pomoc štátom, v ktorých pôsobí, pri ich prechode na ekologicky čistú a nízkouhlíkovú ekonomiku. Podľa plánu, financovanie prechodu k zelenej ekonomike k roku 2020 malo dosahovať 40% od celkového financovania EBOR.¹⁰
- **Inclusive** (zahrnutie). Ide o podporu a otvorenie ekonomických príležitostí znevýhodneným skupinám v nezávislosti od pohlavia, veku, miesta narodenia, sociálneho a ekonomického prostredia. Tieto príležitosti zahŕňajú ľahší prístup k trhom, podnikaniu, pracovným miestam, finančným prostriedkom, pripojenie k informačným technológiám, čo spôsobuje efektívnu alokáciu pracovnej sily v národných ekonomikách. Väčšiu pomoc dostávajú mladé ľudia, ženy a obyvatelia z najmenej rozvinutých regiónov.
- **Resilient** (pružnosť). Stabilná ekonomika podporuje hospodársky rast a je schopná čeliť ekonomickým šokom. Finančná a makroekonomická stabilita sú najvýznamnejšími elementami tohto kritéria. Inými dôležitými bodmi sú diverzifikácia ekonomiky, potravinová bezpečnosť a stabilita energetického sektora.
- **Integrated** (spojenie). Je to základné kritérium pre konkurencieschopnosť ekonomiky. Nejde iba o väčšiu spojenosť zo zahraničím v rámci spoločných projektov, dopravy energie a technológií, ale aj o lepšiu prepojenosť na vnútorných trhoch, medzi prístavmi

⁹ Oficiálna stránka EBOR: “*Well governed*”: the EBRD’s transition concept [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/transition/well-governed.html>

¹⁰ Oficiálna stránka EBOR: “*Green*”: the EBRD’s transition concept [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/transition/green.html>

a letiskami, mestom a vidiekom s cieľom dosiahnuť úroveň medzinárodných štandardov aj noriem, vrátane legislatívy.

Od nadobudnutia nezávislosti je Moldavská republika tranzitívnou ekonomikou.¹¹ V nasledujúcich kapitolách na základe analýzy jednotlivých zložiek moldavskej ekonomiky sa pokúsime zistiť nakoľko Moldavská republika je úspešná v rámci prechodu od plánovanej ekonomiky a zistíme, či skôr smeruje k trhovému alebo tradičnému ekonomickému systému.

¹¹ OSN: *World Economic Situation Prospects. Statistical annex* [elektronický zdroj]. 2020. s. 165. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_Annex.pdf

2 Cieľ práce, metodika práce a metódy skúmania

Hlavným cieľom danej práce je analyzovať ekonomiku Moldavskej republiky v procese jej transformácie a zistiť, či Moldavsko smeruje k tradičnému alebo trhovému ekonomickému systému. V prípade, ak sa Moldavsko približuje k trhovej ekonomike, zistíme, nakoľko je úspešné podľa rôznych kritérií a v porovnaní s inými štátmi s tranzitívnou ekonomikou. Aby sme dosiahli hlavný cieľ, potrebujeme určiť čiastkové ciele, ktorými sú:

- analyzovať niektoré makroekonomické ukazovatele moldavskej ekonomiky a porovnať ich v rôznych rokoch s cieľom uvidieť, ako sa vyvíjala ekonomika a jej zložky od nadobudnutia nezávislosti až po súčasnosť;
- analyzovať štruktúru jednotlivých odvetví moldavskej ekonomiky;
- analyzovať výrobné faktory a podmienky pre rozvoj konkrétnych odvetví ekonomiky;
- analyzovať teritoriálnu a komoditnú štruktúru zahraničného obchodu, jeho vývoja v priebehu času;
- porovnať tranzitivitu moldavskej ekonomiky s inými štátmi Východnej Európy.

Predmetom skúmania práce je ekonomika Moldavskej republiky. Tvorba danej práce prechádzala nasledujúcimi krokmi:

- Hermeneutická fáza: vyber témy práce.
- Heuristická fáza: hľadanie zdrojov (internet, knižnice).
- Stanovenie problematiky: hlavné otázky: aký je dnešný skutočný stav ekonomiky Moldavska, kde sú jej silné a slabé stránky, a čo je ich príčinou?
- Spracovávanie dát: najmä sme použili články z vedeckých časopisov a taktiež elektronické zdroje: štatistické databázy, výročné správy z oficiálnych stránok vládnych, mimovládnych a medzinárodných organizácií atď.
- Vyber výskumných metód: pre napísanie práce sme zvolili teoretické všeobecné výskumné metódy, najmä analýzu, syntézu a porovnanie. Analýza - výskumná metóda charakterizovaná rozdelením a štúdiom jednotlivých častí výskumných objektov, bola použitá najmä v prvej (rozdelenie ekonomických systémov na rôzne druhy a ich zložky), tretej (podrobná charakteristika odvetví ekonomiky a ich ďalších delení) a štvrtej

(komoditná a teritoriálna štruktúra obchodu) kapitolách, keď sme podrobne skúmali jednotlivé zložky celkového systému. V piatej kapitole sme použili syntézu - proces spájania alebo kombinovania predtým odlišných častí do jedného celku, keď sme zjednotili informácie, ktoré sme analyzovali v predchádzajúcich kapitolách, aby sme dosiahli hlavný cieľ práce. Porovnanie bolo použité v prvej kapitole, keď sme hľadali odlišnosti rôznych ekonomických systémov, v niektorých jednotlivých prípadoch v tretej a štvrtej kapitolách (najčastejšie v grafoch, napríklad, pri porovnaní veľkosti trhu Moldavska so štátmi EÚ a štátmi SNŠ) a najmä v piatej kapitole, kde sme porovnávali úroveň tranzitivity Moldavska a iných štátov Východnej Európy a Kaukazu. Okrem všeobecných teoretických výskumných metód sme použili aj teoretické špeciálne metódy: napríklad, na základe štatistických údajov o veľkosti moldavského importu, exportu a HDP sme mohli zistiť úroveň otvorenosti moldavskej ekonomiky.

- Formulácia hypotézy: Moldavsko smeruje k tradičnému alebo trhovému ekonomickému systému? Na akom stupni tranzitivity sa nachádza v skutočnosti?
- Prezentovanie výsledkov práce: používanie vzorov a dodržiavanie formálnej strany práce, práca so slovníkmi.

V danej práci sme najmä používali štatistické údaje z roku 2019, a to vzhľadom na to, že pandémia COVID-19 a jej dôsledky môžu významne ovplyvniť ekonomické ukazovatele krajiny na niekoľko rokov, čo ale je dočasným javom a podľa nášho názoru nie je možné analyzovať celkový stav moldavskej ekonomiky na základe krátkodobých zmien, vyvolaných vonkajšími faktormi.

3 Štruktúra národného hospodárstva Moldavskej republiky

3.1 Poľnohospodárstvo

Poľnohospodárstvo je najstarším sektorom, ktorý v súčasnosti tvorí 11,8%-ný podiel na hrubej pridanej hodnote moldavskej ekonomiky a v ktorom aktuálne pracuje 35,4% zamestnaného obyvateľstva.¹² Rozvoj daného odvetvia je ovplyvnený tak prírodnými podmienkami (podnebie, reliéf, vodný režim, pôda), ako aj technickou vybavenosťou, demografickými zmenami, ekonomickými podmienkami a ekonomicko-geografickou polohou republiky.

Hlavným výrobným faktorom v danom odvetví je pôda, ktorá pri efektívnom obrábaní prináša vysoké úrody. Teritória Moldavska je jednou z najúrodnejších oblastí Európy. Moldavské černoziemné pôdy tvoria okolo 75% z celkovej rozlohy krajiny,¹³ čo umožňuje pestovanie rôznych druhov poľnohospodárskych plodín. Za posledných niekoľko desaťročí intenzívneho využitia pôdy sa jej úroda znižovala. Hlavnými príčinami sú relatívne nízke využitie organických hnojív, nedostatok striedania plodín, erozívne procesy. Reliéf Moldavska je najmä rovinatý, čo tvorí výhodné podmienky pre pestovanie obilnín a zeleniny. V kopcovitých regiónoch je rozvinuté vinohradníctvo. Koncom 20. storočia za účelom zvýšenia podielu ornej pôdy, boli zaorané nové územia v oblastiach s členitým reliéfom, náchylným k erózii v dôsledku zmyva úrodnej pôdnej vrstvy. Pozitívnym faktorom je prevalencia južných a juhovýchodných svahov, čo umožňuje pestovanie teplomilných rastlín. Moldavsko sa nachádza v miernom podnebnom pásme kontinentálneho typu, s teplým letom a miernou zimou. Hlavnou klimatickou výzvou sú suchá, najmä v južných regiónoch.

Po nadobudnutí nezávislosti Moldavskej republiky v roku 1991 veľká časť poľnohospodárskej pôdy bola privatizovaná. V roku 2013 26,2% pôdy patrilo štátu a 73,8% sa nachádzalo v súkromnom vlastníctve, z ktorého 40% vlastnili spoločnosti s ručením obmedzeným, a 37% - rodinné farmy.¹³

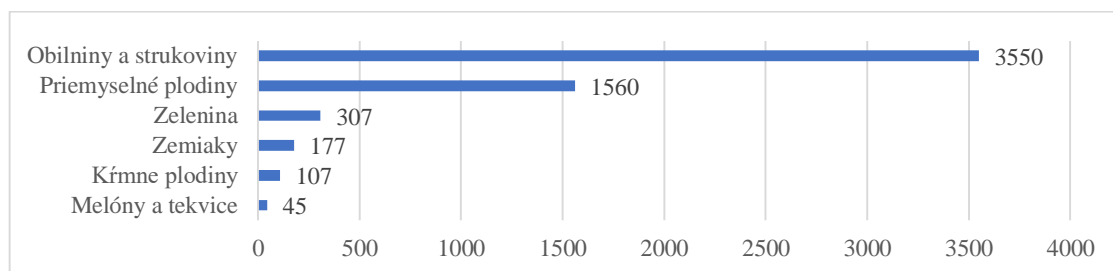
¹² Oficiálna stránka UNdata. *Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <http://data.un.org/en/iso/md.html>

¹³ MILLNS, J.: *Agriculture and Rural Cooperation. Examples from Armenia, Georgia and Moldova* [elektronický zdroj]. 2013. s. 24. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <http://staff.tiame.uz/storage/users/43/articles/y98VOh0oDt6ocXiL2rZi02aRjeirVk74xRm6qZyW.pdf>

3.1.1 Rastlinná výroba

Moldavské poľnohospodárstvo je rozdelené do dvoch základných odvetví: živočíšnej výroby, ktorá tvorí približne 26,7%-ný podiel a rastlinnej výroby, tvoriacej 71,3% poľnohospodárskej výroby.¹⁴ Významnú časť poľnohospodárskej produkcie tvorí obilie, najmä pšenica, kukurica, jačmeň. Obylie predstavuje základnú skupinu poľnohospodárskych plodín, ktoré tvoria základ pre výživu ľudí, krmivá pre zvierat a potravinársky priemysel. Pestovanie kukurice, pšenice, jačmeňa a iných druhov obilia je možné vo všetkých oblastiach krajiny vďaka vhodným prírodným podmienkam, ale aktuálne je skôr koncentrované na severe. Priemyselné plodiny sú navyše predstavené slnečnicou a cukrovou repou, menší podiel tvoria zemiaky, zelenina a iné plodiny. Cukrová repa je základom pre cukrový priemysel. Najlepšie prírodné podmienky pre cukrovú repu sú na severe krajiny, kde sú sústredené aj cukrovary, kvôli blízkosti k surovinovej základni. V minulosti zemiaky boli jednou z hlavných plodín v moldavskom poľnohospodárstve. Aktuálne ich podiel sa znížil kvôli konkurencii s lacnejšou zahraničnou produkciou. Kultivácia zeleniny je najmä rozvinutá v údoliach riek Dnester a Prut, kde na to sú najlepšie podmienky: úrodná pôda a možnosť zavlažovania.

Graf 3 Produkcia jednorokých rastlín v roku 2019 (tis. ton)

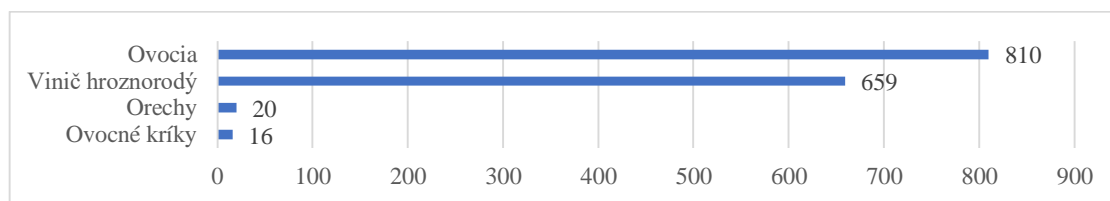
Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na:
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/158795c6-4df2-4c43-a5a2-b8af79640f77>

Z ovocných rastlín najväčší podiel tvoria jablká, slivky, čerešne, višne, marhule, broskyne. Pestovanie jablák je najväčším ovocným odvetvím. Jablkové sady sa hlavne

¹⁴ Oficiálna stránka NBSRM: *Agricultural production by Agricultural branches, Years, Categories of producers and Units* [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/0d175f60-69c2-4296-adf5-7a476fd8f311>

nachádzajú na severe a v strede Moldavska. Okolo 60%¹⁵ jablák sa predáva ako čerstvý produkt, ostatné jablka sa používajú ako surovina v potravinárskom priemysle. Vinohradníctvo v Moldavsku je dôležitým tradičným poľnohospodárskym odvetvím nie iba z ekonomickej, ale aj z kultúrnej strany. Je najmä rozvinuté v južných regiónoch krajiny, kde medziročná teplota je o niekoľko stupňov vyššia, než na severe a kde počet slnečných dní je väčší. 17% od celkovej výroby tvorí stolový vinič hroznorodý, ostatné 83% tvoria surovinovú základňu pre iné dôležité priemyselné tradičné odvetvie – vinárstvo¹⁶. Malí producenti väčšinou pestujú stolové hrozno, z ktorého majú väčšie príjmy a ktoré obyčajne prináša väčšiu úrodu. V menšom množstve sa pestujú ovocné kríky. Pestovanie vlašských orechov, aj v menšom množstve v porovnaní s inými plodinami, robí Moldavskú republiku jedným z najväčších producentov a exportérov tejto plodiny vo svete a je perspektívnym odvetvím poľnohospodárstva. 70% orechov sú pestované súkromnými poľnohospodármi, ostatné 30% - obchodnými spoločnosťami.¹⁷ Často orechy sú vylúpané zo škrupiny ručne, čo znižuje náklady na nákup špeciálnej techniky. Hlavnou výzvou rozvoja tejto oblasti je to, že orechový strom prináša prvú úrodu o 5-10 rokov po sadbe, a to znamená, že poľnohospodári majú dlhodobo investovať to orechových sádov a mať iný zdroj príjmov.

Graf 4 Produkcia trvalých rastlín v roku 2019 (tis. ton)

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/ab5fa9f8-d254-4e36-a413-d4505f01bc3e>

¹⁵ Japan International Cooperation Agency: *Data Collection Survey on Agriculture Sector in Moldova. Final Report* [elektronický zdroj]. 2017. s. 10 [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/1000041538.pdf>

¹⁶ Oficiálna stránka NBSRM: *Perennial plantations by Plants, Years, Categories of producers and Indicators* [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-02-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/ab5fa9f8-d254-4e36-a413-d4505f01bc3e>

¹⁷ Japan International Cooperation Agency: *Data Collection Survey on Agriculture Sector in Moldova. Final Report* [elektronický zdroj]. 2017. s. 15. [cit. 2021-02-19]. Dostupné na: <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/1000041538.pdf>

3.1.2 Živočíšna výroba

V menšej miere v Moldavsku je rozvinutá živočíšna výroba. Po nadobudnutí štátom nezávislosti v roku 1991 zvieratá, ktoré boli chované na veľkých štátnych farmách počas sovietskej doby, boli rozdelené medzi miestnymi obyvateľmi a kvôli nedostatku krmiva boli zabité. Doteraz množstvo chovaných zvierat v Moldavsku nedosiahlo úroveň Moldavskej sovietskej socialistickej republiky. V roku 2020 v Moldavsku bolo chovaných 123 700 jednotiek hovädzieho dobytku, z ktorého 81 000 predstavovali kravy, 396 600 jednotiek ošípaných, 676 300 oviec a kôz, 26 000 koní, 329 000 králikov, 4 094 600 jednotiek hydiny a 182 000 včelích rodín¹⁸. Z celého množstva hovädzieho dobytku iba 17 400 tisíc sú chované na farmách a poľnohospodárskych podnikoch, ostatné množstvo patri domácnostiam.¹⁸ Domácnosti najčastejšie obchodujú so zvieratami cez agentov poľnohospodárskych podnikov alebo sprostredkovateľov, ktoré nakupujú dobytok individuálne. Ceny sa stanovujú na základe ústnej dohody, v závislosti od veľkosti a kvality dobytku, pričom nie sú informačné systémy, kde by sa dalo zistiť aktuálnu trhovú cenu, preto sa tato informácia zvyčajne šíri ústnym spôsobom medzi poľnohospodármi danej lokality. Najväčšie množstvo oviec a kôz sú tak isto chované domácnosťami. Ovce sú najmä chované pre mäso, kozy – pre mlieko. Ovce sa pasu oddelene od kôz na verejných pasienkoch pod dohľadom pastierov. V noci sa vracajú do chlievov pre dojenie a dodatočnú výživu. Domáce ovce a kozy sa predávajú takým istým spôsobom, ako kravy. Chovanie ošípaných je najmä rozvinuté na severe krajiny, kde sa kultivuje väčšie množstvo plodín (obilie, repa, zemiaky), ktoré tvoria krmovú bázu. Za posledné desaťročie sa podiel ošípaných, chovaných na farmách, prudko zvýšil a aktuálne predstavuje viac, než polovicu od celkového počtu ošípaných. Komerčné farmy majú uzavretý cyklus reprodukcie chovných ošípaných. Domácnosti obyčajne kupujú niekoľko prasiat na jar a chovajú ich do jeseni, potom predávajú, aby neznášali náklady, spojené z otepľovaním. Nasledujúci rok sa tento proces opakuje. Najväčší progres v odvetvi živočíšnej výroby bol dosiahnutý v chovaní hydiny, hlavnými príčinami ktorého sú rýchla návratnosť investícií, relatívne nižšie náklady a riziká, spojené s chovaním hydiny. Veľké množstvo hydín sú chované v domácnostiach, ale ich počet nie je oficiálne kontrolovaný. Farmárske podniky sú najmä zamerané na brojlerové kurence

¹⁸ Oficiálna stránka NBSRM: *Livestock as of January 1 by Species of animals, Years and Categories of producers* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-1]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/e87d1cf1-c5c6-4170-a3d4-cf3c630e757c>

vd'aka ich intenzívnemu rastu, umožňujúcemu rýchly obrat. Chovom králikov a včelárstvom sa najmä zaoberajú domácnosti.

Tabuľka 1 Produkcia hlavných živočíšnych výrobkov podľa kategórií výrobcov v roku 2019 (tis. ton)

	Všetky kategórie producentov	Poľnohospodárske podniky a farmy	Domácnosti
Dobytok a hydina (živá váha)	158,6	85,7	72,9
Hovädzí dobytok	12,7	5,4	7,3
Ošípané	82,7	36,6	46,1
Ovce a kozy	4,2	0,5	3,7
Hydina	57,6	43,1	14,5
Iné druhy	1,4	0,2	1,2
Mlieko	331,7	23,5	308,2
Vajcia v (miliónoch kusov)	686,6	297,7	388,9
Vlna v (tonách)	1755,1	32,2	1722,9

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/8c6fb812-5fb2-417a-be04-15ca207f3774>

3.1.3 Investície

Hlavnými faktormi investovania do moldavského poľnohospodárstva sú:¹⁹

- geografická poloha krajiny, ktorá sa nachádza blízko tak Európskej únie, ako aj Eurázijskej ekonomickej únie, čo znižuje náklady na export poľnohospodárskych výrobkov;
- priaznivé prírodné podmienky, najmä úrodné pôdy, ktoré umožňujú pestovanie rozmanitých plodín;
- lacná pracovná sila v porovnaní s inými krajinami Európy. V roku 2019 priemerné ročné náklady na pracovnú silu v poľnohospodárstve v Moldavsku boli na úrovni 67645.2

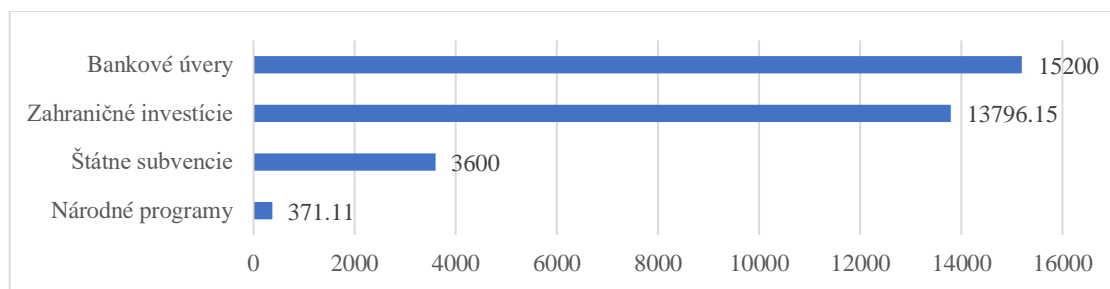
¹⁹ Porovnaj s: TIMOFTI, E. a kol.: *The Investment Attractiveness of the Agricultural Sector in Republic of Moldova in Terms of European Integration* [elektronický zdroj]. 2018. s. 316. [cit. 2021-03-6]. Dostupné na: <https://ageconsearch.umn.edu/record/280739/>

MDL/pracovník²⁰ (3849.27 USD), v Bulharsku - 14 039 BGN/pracovník²¹ (8034.22 USD), v susednom Rumunsku – 46776 RON/pracovník²² (11033.63 USD).

Faktory, ktoré negatívne vplyvajú na investovanie do moldavského poľnohospodárstva sú:¹⁹

- energetická závislosť krajiny na dovoze energie zo zahraničia kvôli nedostatku domácich zdrojov energie, čo v prípade krízy môže spôsobiť pokles v poľnohospodárskom priemysle, najmä jeho perspektívnych, energeticky náročných odvetviach;
- nižšia skúsenosť moldavských poľnohospodárskych podnikov v efektívnych metódach riadenia, prípadne nedostatok znalosti krízového manažmentu;
- nestabilita v oblasti legislatívy, vyvolaná relatívnou politickou nestabilitou a jej orientáciou na geopolitiku, vďaka čomu legislatíva sa môže rýchlo meniť, a prijaté zákony nie sú vždy rešpektované;
- nedostatočne rozvinutý bankový systém, finančné trhy a poisťovacie inštitúcie, ktoré nemôžu zabezpečiť vysokú mieru návratnosti investícií.

Graf 5 Investovanie do poľnohospodárstva v RM v rokoch 2007-2014 (mil. MDL)

Prameň: vlastné spracovanie podľa: TIMOFTI, Elena. a kol. *The Investment Attractiveness of the Agricultural Sector in Republic of Moldova in Terms of European Integration*.
Dostupné na: <https://ageconsearch.umn.edu/record/280739/>

²⁰ Výpočet na základe údajov z oficiálnej stránky NBSRM [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/2ab1337f-8667-4f42-9f16-6c4de3fce3f8>.

²¹ Výpočet na základe údajov z oficiálnej stránky NSI Bulharskej republiky [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: <https://www.nsi.bg/en/content/6469/labour-costs-employee-under-labour-contract>

²² Výpočet na základe údajov z oficiálnej stránky INS Rumunsku [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: <https://insse.ro/cms/ro/content/costul-for%C5%A3ei-de-munc%C4%83-%C3%AEn-anul-2019>

Investície sú najmä smerované na vybavenie odvetvia modernou efektívnou technikou, zavlažovacích systémov, rozšírenie priestoru pre chovanie dobytku. Najväčším investorom do poľnohospodárskeho sektoru v roku 2018 boli moldavské obchodné banky na čele s najväčšou komerčnou bankou Moldova Agroindbank, ktorá poskytla odvetviu 19,7% od všetkých pôžičiek v MDL a 23,3% v zahraničnej mene.²³ Centrálna banka Moldavskej republiky obmedzuje komerčné banky vo financovaní jedného odvetvia na úroveň 25%¹⁹ od celkového úverového portfólia, čo v budúcnosti môže stať prekážkou pre úverovanie poľnohospodárskeho odvetvia. Druhým najväčším zdrojom externého financovania sa stali zahraničné investície. Ako príklad, od roku 2010 medzi Moldavskom a USA nadobudla platnosť dohoda MILLENNIUM CHALLENGE COMPACT, cieľom ktorej bolo zvýšenie príjmov cez zvýšenie poľnohospodárskej produktivity a rozšírenie prístupu k trhom vďaka rekonštrukcii ciest. Program zahŕňal dva projekty, a to zvýšenie príjmov vidieka a budúceho investovania cez zavedenie zavlažovacích systémov pre vysoko produktívne plodiny a rekonštrukcia ciest pre znižovanie dopravných nákladov poľnohospodárov, ekonomických strát a zvýšenie bezpečnosti. Moldavsku bol poskytnutý grant na 254 miliónov USD.²⁴ Programy štátnych subvencií sa uskutočňujú cez Agentúru pre intervencie a platby pre poľnohospodárstvo.

3.2 Priemysel

V súčasnosti priemysel Moldavska tvorí 26,6%-ný podiel na hrubej pridanej hodnote moldavskej ekonomiky a v ktorom aktuálne pracuje iba 17,1% zamestnaného obyvateľstva.²⁵ Za roky nezávislosti Moldavská republika do značnej miery nielenže znížila objem priemyselnej výroby o jednu tretinu, ale aj negatívne procesy znižovania intelektuálnej zložky prebiehajú neočakávaným tempom. Výroba produktov s vysokou pridanou hodnotou bola do značnej miery nahradená výrobou výrobkov zo surovín dodaných zákazníkmi a podľa ich dokumentácie.

²³ TIMOFTI, E. a kol.: *The Investment Attractiveness of the Agricultural Sector in Republic of Moldova in Terms of European Integration* [elektronický zdroj]. 2018. s. 317. [cit. 2021-03-6]. Dostupné na: <https://ageconsearch.umn.edu/record/280739/>

²⁴ USA a Moldavská republika: *MILLENNIUM CHALLENGE COMPACT*. 2010. s. 2. [cit. 2021-03-6]. Dostupné na: <https://assets.mcc.gov/content/uploads/2017/05/compact-moldova.pdf>

²⁵ Oficiálna stránka UNdata: *Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-1]. Dostupné na: <http://data.un.org/en/iso/md.html>

Vysoko kvalifikovaný personál je zase čoraz viac nežiadaný.²⁶ Hlavnými priemyselnými odvetviami v Moldavsku sú: potravinársky a vinársky priemysel, ľahký priemysel, sektor informačných a komunikačných technológií, spracovanie stavebných materiálov, výroba nábytku a energetický priemysel. Ťažký priemysel, chemický priemysel a drevospracujúci priemysel sú menej rozvinuté.

3.2.1 Potravinársky priemysel

Potravinársky priemysel je najstarším priemyselným odvetvím. Vznikol na začiatku 19. storočia, keď bolo Moldavsko súčasťou Ruskej ríše. Na začiatku 20. storočia zostal priemysel nedostatočne rozvinutý, s primitívnymi továrňami a zariadeniami. V druhej polovici 20. storočia zaznamenal výrazný nárast v rozvoji potravinárskeho priemyslu, ktorý bol pokrytý dostupnosťou pracovných zdrojov, surovinovou základňou, modernizáciou technológií, ako aj širokým odbytovým trhom a deľbou práce v rámci plánovaného hospodárstva ZSSR. Po nadobudnutí nezávislosti výroba v danom odvetvi klesá. Podiel potravinárskeho priemyslu bol v roku 2013 na úrovni 40% z celkového priemyslu, zatiaľ čo v roku 2010 predstavoval polovicu od celkového priemyslu.²⁷ Zaznamenaný trend je v súlade s tendenciou prebiehajúcej v rozvojových krajinách, kde sektor služieb hrá v ekonomike čoraz dôležitejšiu úlohu, zatiaľ čo príspevok odvetvia poľnohospodárstva do ekonomiky je menej významný. V súčasnosti je nedostatok inštitucionálnych väzieb medzi zložkami poľnohospodárskych poznatkov Moldavskej republiky a informačnými zdrojmi, napríklad medzi poľnohospodárskym výskumom a vzdelávacími inštitúciami. Tieto komponenty fungujú nezávisle a ich spolupráca je obmedzená na krátkodobé zapojenie výskumných pracovníkov ako konzultantov do rôznych projektov. Moldavskej republike chýba stála platforma pre komunikáciu a spoluprácu zameranú na celkové uspokojenie potrieb súkromného sektora. Nie sú zavedené mechanizmy, pomocou ktorých by verejná informačná služba mohla ovplyvňovať agendu poľnohospodárskeho výskumu.

²⁶ POISIC. M.: *Vektor rozvoja priemyslu v Moldavsku* [článok]. In *Hospodársky rast v podmienkach globalizácie*. Kišínov: Complexul Editorial INCE, 2018, s. 130. ISBN 978-9975-3202-8-3.13. Dostupne na: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/66677

²⁷ Nariadenie vlády č. 409/2014: *Národná stratégia poľnohospodárstva a rozvoja vidieka na obdobie 2014 – 2020 aktualizovaná* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-1]. Dostupné na: http://lex.justice.md/UserFiles/File/2018/mo366-376ru/strategia_785.docx

Potravinársky priemysel by mohol dosiahnuť vyššiu pridanú hodnotu, ale z dôvodu nedostatku súkromných investícií do agropotravinárskeho odvetvia v skutočnosti nie je to tak. Poľnohospodárske spracovateľské spoločnosti čelia významným prekážkam v mnohých oblastiach, vrátane, zariadení, marketingu, financií, technológií, manažmentu, logistiky, právnym obmedzeniam a korupcii. Pekársky priemysel zahŕňa výrobu chleba a pekárenských výrobkov. V Moldavskej republike existuje 5 akciových spoločností špecializovaných na výrobu pekárskych výrobkov, najväčšou z ktorých je spoločnosť Franzeluța, a 279 malých pekární. Sektor výroby konzervovaných potravín v roku 2011 zahŕňal 63 podnikov, z toho 7 podnikov s vysokou výrobnou kapacitou. Celková výrobná kapacita tohto odvetvia je 185 tisíc ton ročne, z toho 30 tisíc ton vyprodukujú malé a stredné podniky. Sektor olejnin zahŕňa 122 podnikov vyrábajúcich rastlinné a živočíšne oleje a tuky, ktoré ročne spracujú okolo 205,7 tisíc ton slnečnice a vyprodukujú približne 90 tisíc ton rastlinného oleja. Hlavným výrobcom slnečnicového a sójového oleja je akciová spoločnosť Floarea-Soarelui, výrobná kapacita ktorej je na úrovni okolo 50 tisíc ton oleja ročne. Výroba cukru je dôležitým odvetvím moldavského potravinárskeho priemyslu. Odvetvie vytvára veľký počet pracovných miest. Okrem výroby cukru pre konečnú spotrebu, cukrovarnícky priemysel tvorí suroviny pre ďalšie odvetvia, ako pekárenský, cukrárenský, konzervárenský priemysel, výroba alkoholických nápojov atď. Odpad vznikajúci v tomto pododvetví sa používa ako krmivo pre chované zvieratá a pri výrobe alkoholických nápojov. Cukrovú repu v Moldavskej republike spracúvajú tri akciové spoločnosti, ktoré dodávajú cukor na domáci trh: Sudzucker Moldova, Magt-Vest a Moldova Zahăr. Prebytočný cukor sa vyváža do krajín SNŠ a Európskej únie. V roku 2012 celková výroba cukru bola na úrovni 83,4 tisíc ton. Živočíšny priemysel Moldavska čelí nedostatku domácich surovín s dôvodu zamerania poľnohospodárstva na pestovanie rastlín a nie chov zvierat. Mliečny priemysel je tesne spojený s domácimi farmami. Spoločnosti na spracovanie mlieka organizujú centrá pre zber mlieka a poskytujú farmárom podporu pre lepšiu kvalitu mlieka a stabilné dodávky. Existuje 9 veľkých spoločností, ktoré spracúvajú mlieko a ich ročná výrobná kapacita je 628 tisíc ton.²⁸

²⁸ Všetky číselne údaje v odseku z prameňa: Nariadenie vlády č. 409/2014: *Národná stratégia poľnohospodárstva a rozvoja vidieka na obdobie 2014 – 2020 aktualizovaná* [elektronický zdroj]. 2020. Dostupné na: http://lex.justice.md/UserFiles/File/2018/mo366-376ru/strategia_785.docx

3.2.2 Vinársky priemysel

Vinársky priemysel má osobitné postavenie v ekonomike Moldavska. Približne 10 - 12%²⁷ ročného štátneho rozpočtu je tvorených ziskom z vinohradníctva. K dnešnému dňu má licenciu na výrobu vína 191 tovární. Najznámejšími značkami moldavských vín sú najmä Cricova, Purcari, Mileștii Mici. Výroba vína dosiahla 18 miliónov decilitrov²⁷ v roku 2017. Hlavnými prekážkami rozvoja tohto perspektívneho odvetvia sú: zložitá finančná situácia a zadlženosť najmä malých výrobcov (v súčasnosti približne 40% vinárskych výrobkov vyrábajú podniky s objemom spracovania hrozna do 500 ton ročne²⁷, čo je značne pod optimálnou úrovňou výrobných kapacít), relatívne nízka úrodnosť hrozna, nedostatok financovania a podpory zo strany štátu. Okolo 90% všetkých vín sa exportuje.²⁹ Konkurencieschopnosť moldavských vín na svetovom trhu zaisťujú nasledujúce faktory: vysoká kvalita hrozna, zdokonalenie spracovateľských technológií, uplatňovanie hygienických noriem a relatívne nízka cena. Do roku 2006 hlavným importérom moldavských vín bola Ruska federácia. Aktuálne sa aktívne uskutočňuje expanzia trhov s moldavskými vínami aj v iných štátoch, najmä EÚ, SNŠ a Číny, kde si získali vysoké ocenenia na medzinárodných súťažiach s vínom.

3.2.3 Textilný a odevný priemysel

Textilný a odevný priemysel v Moldavsku je jedným z najstarších odvetví národného hospodárstva. Hlavným hojným faktorom tohto odvetvia je relatívne lacná a kvalifikovaná pracovná sila, čo je komparatívnou výhodou krajiny, aj keď absolútne výhody dosahujú najmä štáty Južnej Ázie, ako Bangladéš. V rokoch, keď Moldavsko bolo časťou ZSSR, bolo tento odvetvie silne rozvinuté, preto veľká časť obyvateľstva má odborné a praktické schopnosti v tejto oblasti. V roku 2014 textilný priemysel tvoril 1.5%-ný podiel na HDP a 3.9%-ný podiel na priemysle.³⁰ Odevný priemysel je silne závislý na exporte, keďže zákazníkmi sú väčšinou zahraničné spoločnosti, ktoré dovážajú technológiu a často aj suroviny a imputujú hotový tovar.

²⁹ GAINA, B. - FEDORCHUKOVA, S. - GOBIRMAN, G.: *Development of grapes and wine-making industry of Moldova on the basis of modern achievements of science and innovations*. [elektronický zdroj]. 2020. ss. 3-5. [cit. 2021-04-02]. Dostupné na: <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/106350/>

³⁰ AGRIBINCEA, A. - CERNOVA, A.: *The Development Dynamics Of The Textile And Clothing Industry In Moldova* [elektronický zdroj]. 2014. s. 29. [cit. 2021-04-02]. Dostupné na: <http://brtsbiblioteca.socionet.ru/files/gribincea.pdf>

Druhou hlavnou výhodou Moldavskej republiky je blízkosť k EU a SNŠ, ktoré sú veľkými odbytovými trhmi. V porovnaní s krajinami Južnej Ázie tovary môžu byť dodané odberateľom niekoľko krát rýchlejšie a za menšie dopravné náklady. Za posledných niekoľko rokov sa vytvorili a pomaly sa rozvíjajú odvetvia, určené na podporu textilného a odevného priemyslu, a to poskytovatelia vyšívacích služieb, distribútori príslušenstva, vybavenia a pomôcok, čo môže zväčšiť pridanú hodnotu, ale tieto odvetvia sa rozvíjajú nedostatočne efektívne.

3.2.4 Sektor informačných a komunikačných technológií

Sektor informačných a komunikačných technológií (IKT) v Moldavsku je jedným z najproduktívnejších a najrýchlejšie rastúcich priemyselných odvetví, ktorý už z v roku 2008 tvoril okolo 9,5% HDP, a to 580 miliónov USD.³¹ Pomocnými odvetviami v danom sektore sú infraštruktúra a vzdelávanie. Priemerný vek zamestnancov v sektore IKT v 2010 bol 26 rokov.³¹ Hlavná motivácia pre mladú generáciu je vzdelávanie v oblasti IT, následkom ktorého je relatívna vysoká mzda pri zamestnaní. Hlavným stimulom rozvoja sektora IKT je rast domáceho dopytu a technický rozvoj. Sektor dopravy a telekomunikácií je hlavným spotrebiteľom softvéru a je tiež jediným sektorom, ktorý utráca viac za softvér ako za hardvér. Finančný sektor je hlavným spotrebiteľom IT zariadení. Sektory verejnej správy a verejných služieb sú hlavnými zákazníkmi informačných systémov.

3.2.5 Sektor spracovania stavebných materiálov

Sektor spracovania stavebných materiálov sa dynamicky rozvíja. Hlavným výrobným faktorom daného odvetvia je dostatok lacných prírodných surovín, ako piesok, kameň, sadra, ktoré sa ťažia v domácich kameňolomoch, ktoré sú aj tovarom aj surovinovou základnou pre ďalšie stavebné výrobky, najmä pre cement, vápno, omietku a spracované z nich výrobky, ktoré v roku 2010 predstavovali okolo 90% všetkých stavebných materiálov vyborených v Moldavsku. Celkový objem predaja stavebných materiálov v roku 2008 predstavoval približne 305,3 milióna USD, čo predstavuje takmer 5% HDP v dôsledku rastu dopytu po nehnuteľnostiam. Aj napriek svetovej hospodárskej kríze nedošlo k značnému poklesu v danom

³¹ BUGAIAN, L. – GHEORGHITA, M. – NISTOR, D.: *Analysis of the Industry Potential in Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2010. s. 171. [cit. 2021-04-04]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/26087289.pdf>

odvetí, vzhľadom na to, že dopyt po rekonštrukciách nehnuteľnosti a ubytovaniu sa nezmenšil. Na druhej strane, v Moldavsku je dosť malo veľkých podnikov na spracovanie stavebných materiálov, ktoré by boli schopné optimalizovať výrobu vďaka úsporám z rozsahu. V danom sektore v roku 2010 bolo 380 spoločností, ktoré vytvárali pracovné miesta pre okolo 5 tisíc zamestnaných, najmä mužov. V danom odvetví Moldavsko je čistým vývozcom stavebných materiálov, aj keď väčšina z nich sa predáva na domácich trhoch. Najväčšie odbytové trhy sú susedné štáty: Rumunsko a Ukrajina, ale aj Ruska federácia.³²

3.2.6 Nábytkársky priemysel

Nábytkársky priemysel zažil prudký pokles po rozpade ZSSR, ale od začiatku 21. storočia sa aktívne obnovuje. Najväčší rast v danom odvetví sa uskutočnil v rokoch 2003-2008, keď sa počet spoločností, vyrábajúcich nábytok, strojnásobil.³³ A to najmä vďaka rastu domáceho dopytu po nehnuteľnostiach. V roku 2008 sektor nábytku zamestnával približne 4400 osôb v 379 spoločnostiach³³, väčšinou malých a stredných. V Moldavsku lesy zaberajú iba 9%³⁴ územia, takže nedostatok dreva sa vyrovnáva dovozom zo zahraničia, najmä z Ruskej federácie a Bieloruska. Nábytkársky priemysel vyžaduje umiestnenie blízko komunikačných ciest, preto najväčšie podniky sa nachádzajú blízko veľkých miest, ako Kišiňov a Bălți. Moldavsko vyrába rôzne druhy nábytkových výrobkov vrátane čalúneného, kancelárskeho, spálňového a kuchynského nábytku. Približne polovica miestneho nábytku sa vyrába na objednávku, ostatná časť sa vyrába sériovo.

3.2.7 Energetický priemysel

Energetický systém Moldavskej republiky je základom jej hospodárstva. Po rozpade ZSSR sa Moldavsko ocitlo v komplikovanej energetickej situácii, spojenou s prudkým poklesom v energetickom sektore, pretože prakticky všetky zdroje energie sa dovážajú a štát je závislý od volatility cien na medzinárodných trhoch. Hydroenergetické komplexy sú jedným z

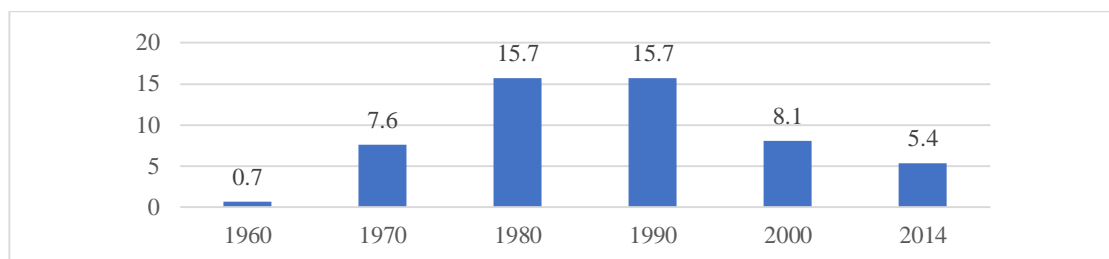
³² Všetky číselne údaje v odseku z: BUGAIAN, L. – GHEORGHITA, M. – NISTOR, D.: *Analysis of the Industry Potential in Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2010. s. 172. [cit. 2021-04-06]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/26087289.pdf>

³³ BUGAIAN, L. – GHEORGHITA, M. – NISTOR, D.: *Analysis of the Industry Potential in Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2010. s. 173. [cit. 2021-04-06]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/26087289.pdf>

³⁴ RIMBU, N. - MITCU, M.: *Geografia Moldavskej republiky*. 1998. s. 116. ISBN: 9975-65-006-6. [cit. 2021-04-06].

hlavných zdrojov elektrickej energie, a to sú Dubäsarská vodná elektrárňa na rieke Dnester a elektrárňa Stânca-Costești na rieke Prut (spoločný projekt s Rumunskom). Tak isto štát má jednu veľkú tepelnú elektrárňu v meste Dnestrovsc, dve elektrárne na diaľkové vykurovanie a viac než 160 kotolní.³⁵

Graf 6 Dynamika výroby elektriny (mld. kWh)

Prameň: vlastné spracovanie podľa: SOCHIRCA, V. – MITCU, M.: *Sociálno-ekonomická geografia Moldavskej republiky*. 2016. s. 92. ISBN: 978-9975-137-21-8.

V roku 2014 domáce zdroje energie mohli pokryť iba 13% domáceho dopytu.³⁵ Cieľom vlády v dôsledku nedostatku vlastných energetických zdrojov je bezpečne zásobovať moldavských užívateľov energiou za prijateľné ceny. Aby moldavské spoločnosti mohli zostať konkurencieschopnými, musia mať nepretržité dodávky energie a krátkodobo predvídateľné ceny. Ak krajina nemá vlastné fosílné zdroje energie, musí nájsť alternatívne riešenia na zníženie energetickej závislosti a zvýšenie energetickej bezpečnosti. Moldavská republika je poľnohospodárskou krajinou, má možnosť pestovať biomasu a má veľa rastlinných odpadov, ktoré by sa mohli využívať ako bioenergia. Na území sú k dispozícii aj iné obnoviteľné zdroje energie, ako napríklad vietor a slnko, ktoré sa môžu úspešne integrovať do energetického okruhu.

Moldavská republika začala od roku 2012 vyvíjať vhodný právny rámec na stimulovanie využívania obnoviteľných zdrojov energie. Na tento účel bolo vytvorených niekoľko inštitúcií vrátane Agentúry pre energetickú účinnosť a Fondu pre energetickú účinnosť. Najväčší dôraz sa kládol na biomasu. V porovnaní s inými zdrojmi energie sa biomasa dá ľahko premeniť na rôzne formy: tuhé, kvapalné a plynne palivá. Tak isto sa bioenergia môže

³⁵ SOCHIRCA, V. – MITCU, M.: *Sociálno-ekonomická geografia Moldavskej republiky*. 2016. s. 89. ISBN: 978-9975-137-21-8. [cit. 2021-04-07].

využívať na rôzne účely: na kúrenie pre domácnosti, na výrobu elektriny pre podniky a na výrobu paliva pre dopravný sektor.

Aktuálne v Moldavskej republike sú realizované dané projekty.³⁶

- Projekt energetiky a biomasy (23,97 milióny EUR), ktorý je financovaný EÚ a realizovaný UNDP v rokoch 2011 – 2017. V rámci projektu 190 škôl, materských škôl a komunitných centier bolo nainštalovaných modernými vykurovacími systémami na báze biomasy a 140 000 osôb dostali lokálne vyrábanú energiu;
- Projekt MoSEFF investoval v období rokov 2012 - 2017 42 miliónov EUR. Celkovo sa úspešne zrealizovalo viac ako 260 projektov v oblasti energetickej efektívnosti a obnoviteľnej energie. Výsledkom bolo ušetrenie primárnej energie vo množstve 348 030 MWh/rok a zníženie emisií CO₂ o 65 606 ton;
- Partnerstvo východnej Európy pre energetickú účinnosť a životné prostredie/E5P (120 miliónov EUR);
- Finančné príslušenstvo pre energetickú účinnosť v moldavskom rezidenčnom sektore (35 miliónov EUR).³⁶

3.2.8 Strojárstvo a kovoobrábanie

Strojárstvo a kovoobrábanie sú v Moldavsku relatívne mladými odvetvami, ktoré sa začali rozvíjať v 60. rokoch minulého storočia. Moldavský metalurgický závod, ktorý bol postavený v roku 1985 v meste Rybnica, aktuálne sa nachádza na území neuznanej Podnesterskej moldavskej republiky. Po rozpade ZSSR sa moldavské strojárstvo a kovoobrábanie ocitli v zložitej situácii a prudko zmenšili svoju výrobu kvôli rastu cien na suroviny a energiu, stratu odbytových trhov. Moldavské strojárstvo predstavuje okolo 50 relatívne veľkých podnikov,³⁷ ktoré vyrábajú poľnohospodárske stroje a zariadenia, elektrické spotrebiče, čerpadlá, domáce spotrebiče, elektrické káble, registračné pokladnice. Suroviny sa dovážajú hlavne zo zahraničia. Spoločnosť Draexlmaier Automotive je lídrom vo výrobe

³⁶ TIRSU, M. – UZUN, G.: *Renewables as important energy source for Moldova*. In *The EuroBiotech Journal*. 2564-615X, 2019, 2, 1, ss. 24-29. [cit. 2021-04-08]. Dostupné na: https://content.sciendo.com/view/journals/ebtj/2/1/article-p24.xml?tab_body=pdf-69320

³⁷ SOCHIRCA, V. – MITCU, M.: *Sociálno-ekonomická geografia Moldavskej republiky*. 2016. s. 95. ISBN: 978-9975-137-21-8. [cit. 2021-04-08].

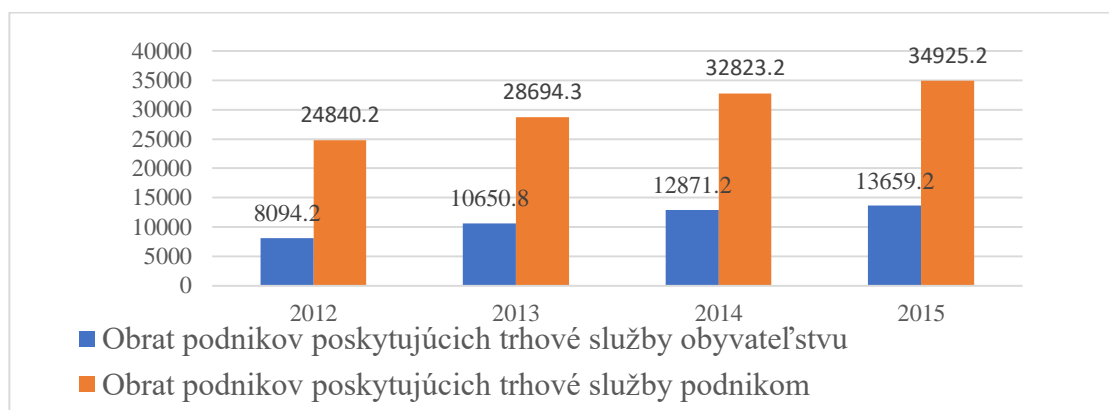
elektrotechniky. Výroba poľnohospodárskych strojov a zariadení pripadá na podniky Agromašina a Mecagro. Pri výrobe priemyselných zariadení sú poprednými spoločnosťami Incomaș a Alimentarmaș.

3.3 Sektor služieb

Sektor služieb (alebo terciárny sektor) v Moldavskej republike je najväčším odvetvím ekonomiky, ktoré v roku 2020 tvorilo 57,8%-ný podiel na hrubej pridanej hodnote³⁸ a ktoré zamestnáva takmer polovicu všetkých pracujúcich obyvateľov, pričom ich podiel klesá (z 53.8% v roku 2010 na 47.5% v roku 2020³⁸). Rozvinutý sektor služieb je jednou s hlavných črt ekonomického rozvoja – prechod od industriálnej k postindustriálnej dobe, ktorá sa začala koncom 20. storočia. Hlavnými výrobnými faktormi sú ľudský kapitál, inovácie a nástroje na rozhodovanie, digitálne platformy a informačné systémy.

Sektor služieb je určený na obsluhu tak domácností, ako aj infraštruktúry a iných odvetví ekonomiky. Podľa Grafu 7 je zrejme, že v Moldavsku väčší objem služieb sa poskytuje obchodným spoločnostiam, než domácnostiam.

Graf 7 Obrat podnikov poskytujúcich trhové služby (mil. MDL)

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM: *Štatistický bulletin január - december 2015*. 4-5 ss. Dostupné na: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Buletin_trimestrial/Buletin_IV_2015.pdf

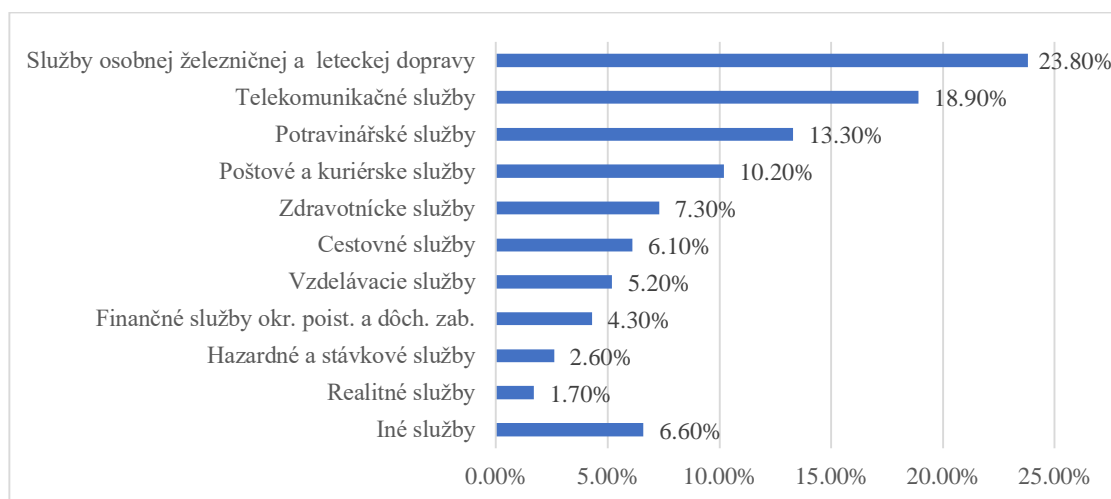
³⁸ Oficiálna stránka UNdata: *Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-13]. Dostupné na: <http://data.un.org/en/iso/md.html>

Poskytovateľmi služieb môžu byť tak súkromné podniky a obchodné spoločnosti, ako aj vládne inštitúcie a mimovládne organizácie a domácnosti. V závislosti od druhu služieb, terciárny sektor sa najčastejšie delí na dva pododvetvia:

- poskytovanie hmotných služieb (doprava, obchod, bývanie a služby zákazníkom, atď.);
- poskytovanie nehmotných služieb (manažment, činnosti armády a bezpečnostných agentúr, školstvo, zdravotníctvo, veda, umenie, šoubiznis, sociálne služby, marketing, audit, poistenie atď.)

Produkcia materiálnych služieb je neoddeliteľne spojená s hmotnými objektmi: doprava mení polohu objektov v priestore, obchod - ich príslušnosť k niekomu atď. Naproti tomu produkcia nehmotných služieb (vedomosti, bezpečnosť, zdravie, zábava) je oveľa viac odlúčená od hmotných predmetov. Tu nie sú predmetom vplyvu iné veci, ale priamo osoba.

Graf 8 Štruktúra trhových služieb poskytovaných obyvateľstvu podľa druhov služieb, 2014

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na:
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/edec9a58-55e6-4490-aa61-aa277c9bcee2>

3.3.1 Dopravné služby

Podľa OECD, trhové služby sú definované ako „služby poskytované na predaj na trhu za cenu určenú na pokrytie výrobných nákladov a na dosiahnutie zisku pre výrobcu“.³⁹ V roku 2014 najväčší podiel na tomto druhu služieb dosiahli dopravné služby. Železnica

³⁹ OECD: *Glossary of Statistical Terms* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1615>

Moldavska (Calea Ferată din Moldova) – jediná železničná spoločnosť Moldavska, štátny podnik, ktorý je zodpovedný za prepravu osôb a nákladu, ako aj za údržbu železničnej infraštruktúry v krajine. Preádzková dĺžka hlavných železníc je 1151 km,⁴⁰ pričom najväčšia časť železnice má široký rozchod koľaje, pretože sa železnica stavila ešte v 19. storočí, keď teritórium súčasného Moldavska patrilo Ruskej ríši, a iba malá časť z celkovej dĺžky má normálny rozchod. Takáto konštrukcia komplikuje železničný spoj so štátmi EÚ. V železničnej sieti Moldavskej republiky je 80 samostatných staníc, z toho 57 staníc nákladnej dopravy, 41 osobných staníc.⁴⁰

Rozvoj leteckej dopravy závisí od zlepšenia životnej úrovne obyvateľov Moldavska a od zvyšovania ich kúpnej sily. Infraštruktúra leteckej dopravy je dosť obmedzená a najmä je sústredená na jediné letisko - Medzinárodné letisko v Kišiňove. V súčasnosti prevádzkuje charterové a pravidelné lety do 40 destinácií po celom svete 19 leteckých spoločností.⁴¹ Štátny podnik Air Moldova je národným dopravcom Moldavskej republiky a je lídrom na domácom trhu leteckej dopravy a predstavuje približne 50%⁴² osobnej leteckej dopravy zaregistrovanej v Moldavsku. Bol založený prezidentským dekrétom v roku 1993. Má hlavný uzol na Medzinárodnom letisku v Kišiňove a prevádzkuje pravidelné lety do týchto destinácií: Bologna, Dublin, Frankfurt, Istanbul, Larnaka, Lisabon, Londýn, Miláno, Moskva, Paríž, Rím, Benátky, Verona, Petrohrad, Tel Aviv, Turín; ako aj sezónne lety do Antalye, Korfu, Tivatu, Heraklionu a Šarm aš-Šajchu. Okrem cestujúcich prepravuje náklad a poštu. Existujú ďalšie 4 letiská - Bălți, Cahul, Tiraspol a Mărculești. Letisko Tiraspol je pod kontrolou neuznanej Podnesterskej moldavskej republiky. Letiská Cahul a Mărculești sú v procese certifikácie, a funkčným a využívaným na niektoré príležitostné lety je iba letisko Bălți. Z uvedenej informácie vyplýva, že najvyšší podiel na poskytovaní služieb v oblasti železničnej a leteckej dopravy patrí štátu.

⁴⁰ Calea Ferată din Moldova, š.p.: *Rozvojový program na obdobie 2018 - 2031* [elektronický zdroj]. 2018. s. 17. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <http://cfm.md/content/ru/plan.pdf>

⁴¹ Oficiálna stránka Medzinárodného letiska v Kišiňove: *História letiska* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://airport.md/en/contacts/airport-history#block1>

⁴² Oficiálna stránka Air Moldova: *Popis spoločnosti* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://www.airmoldova.md/about-company-ru/>

3.3.2 Telekomunikácie

Telekomunikácie v Moldavsku majú dosť vysokú úroveň rozvoja. Keďže Moldavsko je malá krajina, telekomunikačným spoločnostiam sa podarilo dosiahnuť dobré pokrytie káblovou aj bezdrôtovou komunikačnou infraštruktúrou. Telefónia prostredníctvom pevnej linky je na území Moldavska pomerne rozšírená, v poslednej polovici uplynulých rokov sa však pomaly znižuje a ustupuje mobilnej komunikácii a internetu. Štátny podnik Moldtelecom, národný telekomunikačný operátor a najväčšia telekomunikačná spoločnosť v Moldavskej republike, má dominantné, takmer monopolistické postavenie v poskytovaní služieb v tejto oblasti a jeho podiel na príjmoch v roku 2017 bol 96%.⁴³ Trh mobilných služieb v Moldavsku je rozdelený medzi troch operátorov: Orange Moldova, Moldcell a Unité. Na území neuznanej Podnesterskej moldavskej republiky hlavným poskytovateľom mobilných služieb je spoločnosť Interdnestrcom. Spoločnosť Orange Moldova zahájila svoju sieť v 1998 pod značkou Voxel (v roku 2007 názov bol zmenený na Orange) a bol v tom čase prvým a jediným telekomunikačným operátorom. V 2000 vstúpila švédsko nadnárodná telekomunikačná spoločnosť TeliaSonera na trh s vlastnou sieťou pod značkou Moldcell a stala sa tak druhým telekomunikačným operátorom v krajine. Štátny podnik Moldtelecom sa stal tretím telekomunikačným operátorom, ktorý v marci 2007 spustil vlastnú mobilnú sieť pod značkou Unité. V roku 2017 celkové príjmy spoločností poskytujúcich služby na moldavskom trhu dosiahli 3 337,6 milióny MDL, z ktorých 2 159,4 milióny MDL dostala spoločnosť Orange Moldova (64,7%), 1 101,8 milióny MDL – Moldcell (30,5%) a 160,1 milióny MDL – Moldtelecom (4,8%). Za posledné roky boli služby pevného internetu a mobilného internetu naďalej, rovnako ako v predchádzajúcich rokoch, najdynamickejšími trhmi v sektore telekomunikácií. Hlavné ukazovatele týchto trhov (počet používateľov, dátová prevádzka, objem predaja) sa výrazne zvýšili. Vzostupný trend na týchto trhoch určoval rastúci dopyt po prístupe na internet, rozvoj globálnej infraštruktúry založenej na technológiách 3G a 4G, rastúce využívanie alternatívnych komunikačných služieb. Najväčšou spoločnosťou, poskytujúcou pevný internet je štátny podnik Moldtelecom, ktorý v roku 2017 mal 64,6%-ný podiel na celkových príjmoch, druhým operátorom v poradí je spoločnosť Starnet a jej podiel bol 20,7%,

⁴³ Výpočet na základe ANRCETI: *Vývoj na trhu elektronických komunikácií v roku 2017* [elektronický zdroj]. 2018. s. 16. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: https://anrceti.md/files/filefield/2017_EvPiata_Raport.pdf

s toho vyplýva, že podiel štátu na poskytovaní pevného internetu je dominantný na trhu v danom odvetvi. Iná situácia je v odvetvi poskytovania mobilného internetu, kde prevládajúcou spoločnosťou je Orange Moldova, podiel celkových príjmov ktorej v roku 2017 bol na úrovni 61,3%. Spoločnosť Moldcell má podiel 27,9%, a štátny podnik Moldtelecom dosahuje iba 10,7%-ný podiel a preukazuje negatívny rast. Celkový príjem zo služieb moldavských televízií a rozhlasu od roku 2015 klesal a v roku 2017 bol na úrovni 262 miliónov MDL, čo je spojené s rastúcim dopytom po internetu – konkurenčnému odvetviu.⁴⁴

3.3.3 Poštové a kuriérske služby

Ešte v roku 1992 sa Moldavsko stalo členom Svetovej poštovej únie. Štátny podnik Pošta Moldovei bol založený v roku 1993 v dôsledku rozdelenia poštového komunikačného sektoru od telekomunikačného. Je to najväčší vnútroštátny poštový operátor v Moldavsku, ktorý ponúka širokú škálu poštových a finančných služieb po celej krajine s teritoriálnou sieťou takmer 1 200 pôšt a agentúr poskytujúcich poštové služby občanom vo viac ako 1 500 lokalitách v krajine.⁴⁵

3.3.4 Bankovníctvo

Banky sú najdôležitejšou súčasťou celej finančnej činnosti krajiny. V roku 1991 sa podľa právnych predpisov vytvoril dvojúrovňový bankový systém, v ktorom Moldavská národná banka vykonáva funkciu centrálnej banky, ale nepodieľa sa na činnostiach komerčného bankovníctva. Moldavská národná banka je zodpovedná za povoľovanie, reguláciu a dohľad nad činnosťami finančných inštitúcií. Menovou jednotkou Moldavskej republiky je moldavský lei (MDL) a Moldavská národná banka má výlučné právo uvádzať do obehu bankovky a kovové mince v moldavskej mene. Činnosť komerčných bánk je rôznorodá. V modernej spoločnosti sú komerčné banky, ktoré sú súkromnými a verejnými inštitúciami, zapojené do najrôznejších druhov operácií a poskytujú svojim klientom širokú škálu finančných služieb. Podľa BNM V roku 2021 na území Moldavskej republiky pôsobí 11 autorizovaných komerčných bank, suma

⁴⁴ Všetky číselné údaje z ANRCETI: *Vývoj na trhu elektronických komunikácií v roku 2017* [elektronický zdroj]. 2018. s. 5-28. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: https://anrceti.md/files/filefield/2017_EvPiata_Raport.pdf

⁴⁵ Oficiálna stránka Pošta Moldovei, š.p.: *Popis* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.posta.md/ro/descriere>

aktívov ktorých na konci roku 2021 predstavovala 103 923 571 711 MDL. 31. decembra 2020 suma úverov, poskytnutých komerčnými bankami bola 45 649 205 509 MDL a celkove vklady klientov predstavovali 79 644 741 272 MDL. Celkový čistý zisk v roku 2020 bol 1 650 352 856 MDL, najziskovejšou bankou sa stala Moldova Agroindbank, a.s. s ziskom 646 200 084 MDL. Moldova Agroindbank je inovatívna banka zameraná na poskytovanie špičkových finančných služieb. Služby banky sú poskytované všetkým zákaznickým segmentom, fyzickým a právnickým osobám pôsobiacim v rôznych odvetviach národného hospodárstva. Banka ponúka najväčšiu škálu bankových služieb a produktov, ktoré v súčasnosti v Moldavskej republike existujú. Okrem bankovníckych služieb Moldova Agroindbank aktívne podieľa na podpore sociálnych, vzdelávacích, športových, vedeckých, kultúrnych a poľnohospodárskych projektov. V roku 2002 bola Moldova Agroindbank prvou bankou v Moldavsku, ktorá založila leasingovú spoločnosť. Banka uzavrela niekoľko zmlúv o financovaní s Európskym fondom pre juhovýchodnú Európu, Čiernomorskou bankou pre obchod a rozvoj, Medzinárodnou finančnou korporáciou a EBOR o poskytovaní úverov malým a stredným podnikom. Tak isto spoločnosť získala v rámci programu Compact právo spravovať účty fondu MILLENNIUM CHALLENGES.⁴⁶ Davšími najziskovejšími bankami v roku 2020 sa stali Moldindconbank, a.s. (432 191 750 MDL), Victoriabank, a.s. (261 751 755MDL), Mobiasbanca - OTP Group, a.s. (144 827 356 MDL). V tom istom roku najväčšiu čistú stratu zažila banka Eximbank, a.s. (-26,316,724 MDL).⁴⁷

Hlavnými faktormi nízkej efektivity bankového sektoru sú volatilné úrokové sadzby⁴⁸, členenie konkurencii, masívne zavádzanie nových bankových produktov vyžadujúcich pravidelné náklady, fyzické rozširovanie siete bánk a pobočiek a nasledujúci rast súvisiacich fixných nákladov, nedostatočne rozvinutý trh s cennými papiermi. Podľa autorov článku „Problémy finančnej stability obchodných bánk v Moldavskej republike“ jedným z hlavných problémov moldavského bankovníctva je to, že „banka neustále balansuje medzi vyššími príjmami, ktoré je možné dosiahnuť poskytovaním dlhodobých úverov dlžníkom so sporným

⁴⁶ Oficiálna stránka Moldova Agroindbank, a.s.: *História banky* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.maib.md/en/scurt-istoric/>

⁴⁷ Všetky číselné údaje z BNM: *Autorizované banky MR* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/authorized-banks-republic-moldova>

⁴⁸ Oficiálna stránka BNM: *Úrokové sadzby BNM* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/nbm-interest-rates>

úverovým statusom, dlhodobými investíciami, znižovaním nevyužitých zostatkov a uspokojovaním dopytu po úveroch na jednej strane a plnením bankových záväzkov, ktoré vznikajú pri výbere vkladov na druhej strane. Cena za vysokú ziskovosť banky je vždy strata likvidity a cena za udržanie vysokej úrovne likvidity je strata významnej časti jej výnosov“.⁴⁹ S toho vplýva, že banky, ktorá čelia problému likvidity, začínajú vykonávať príliš opatrnú politiku tým, že umiestňujú hotovosť dlhšie, ako je potrebné. Aby sa prekonali tieto problémy, autori článku navrhujú sledujúce spôsoby riešenia:

- zvýšiť podiel investícií do fixných aktív bánk s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť na trhu;
- prilákať väčší objem investícií, aby možnosť dostať úver mali nielen veľké spoločnosti, ale aj väčšie množstvo jednotlivcov;
- znížiť úrokové sadzby aby sa zvýšil dopyt po úveroch;
- vytvárať vhodné podmienky a hľadať spoločnosti, s ktorými by obchodné banky mohli uzatvárať leasingové zmluvy;
- zvýšiť kvalitu služieb a zaviesť inovatívne služby;
- upraviť právnu a normatívnu stránku bankového systému, aby bola v súlade s medzinárodnými predpismi;
- zvýšenie kontroly zo strany centrálnej banky.⁵⁰

3.3.5 Význam sektoru služieb v moldavskej ekonomike

Z danej analýzy odvetvia niektorých významných druhov služieb sme zistili, že sektor služieb je veľmi dôležitým pre ekonomiku Moldavskej republiky, ktorý tvorí najväčší podiel na HDP a vytvára pracovné miesta pre takmer polovicu obyvateľstva, vytvára vhodné podmienky pre ďalší rozvoj iných ekonomických odvetví. Tak isto je zrejme, že v hlavných odvetviach sektoru služieb štát má významný podiel, čo môže poukazovať na prítomnosť prvkov minulého

⁴⁹ BEDA, S. a kol.: *Problems of financial stability of commercial banks in the Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. In: *Economy and sociology*. 2015. s. 53. [cit. 2021-04-16]. Dostupné na: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/49_54_Problems%20of%20financial%20stability%20of%20commercial%20banks%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova_0.pdf

⁵⁰ BEDA, S. a kol.: *Problems of financial stability of commercial banks in the Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. In: *Economy and sociology*. 2015. s. 54. [cit. 2021-04-16]. Dostupné na: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/49_54_Problems%20of%20financial%20stability%20of%20commercial%20banks%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova_0.pdf

plánovaného ekonomického systému, ktoré by mali znižovať svoj význam na ceste Moldavskej republiky k trhovej ekonomike. Faktormi, ktoré majú negatívny vplyv na rozvoj odvetvia služieb sú politická nestabilita, nedostatok investícií, zložité získanie úverov pre malé podniky a jednotlivcov, úbytok obyvateľstva a proces odlevu kvalifikovaných pracovníkov do ekonomicky atraktívnejších krajín. Následkom toho sú menej kvalitné a menej sofistikované služby s menšou pridanou hodnotou. K pozitívnym faktorom je možné zaradiť vysoké štátne výdavky na vzdelávanie, ktoré v roku 2017 predstavovali 9 682,1 milióny, a to 17,8% z celkových výdavkov zo štátneho rozpočtu do nefinančných aktív a 6,4% z celého HDP.⁵¹

⁵¹ Oficiálna stránka NBSRM: *Education in the republic of moldova statistical publication* [elektronický zdroj]. 2020. ss. 29-30. [cit. 2021-04-16]. Dostupné na: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_RM_2018.pdf

4 Medzinárodné ekonomické vzťahy Moldavskej republiky

4.1 Zahraničný obchod

V roku 2019 HDP Moldavskej republiky bol na úrovni 11,969 miliardy USD⁵². V tom istom roku celkový export krajiny predstavoval okolo 2,779 miliardy USD a celkový import 5,842 miliardy USD.⁵³ S toho môžeme vypočítať mieru otvorenosti ekonomiky, a to je:

$$(X+M)/HDP=(2,779 \text{ mld} + 5,842 \text{ mld})/ 11,969 \text{ mld}=0,72$$

To znamená, že otvorenosť ekonomiky Moldavska je 72%, čo je dosť vysokým ukazovateľom. V tom istom roku trhová bilancia predstavovala -3,063 miliardy USD⁵⁴, s čoho vyplýva, že Moldavska republika je čistým dovozcom.

Počas Sovietskeho Zväzu, ekonomika Moldavska bola zameraná na iné sovietske republiky a štáty východného bloku. Po nadobudnutí nezávislosti sa teritoriálna štruktúra moldavského exportu a importu menila. Do polovice 2000. rokov Moldavsko najviac obchodovalo so štátmi Spoločenstva nezávislých štátov, ktoré potom nahradila Európska únia. Jedným z dôvodov prudkého poklesu v moldavskom exporte do krajín SNŠ sa stal zákaz ruskou Federálnou službou pre dohľad nad ochranou práv spotrebiteľa a blahom ľudí vývozu moldavských vín do Ruska, príčinou čoho bolo to, že veľké množstvo alkoholických nápojov dovážaných do Ruskej federácie nespĺňali normy hygienickej bezpečnosti. V lete 2007 moldavské podniky opätovne vykonali sanitárne a epidemiologické vyšetrenie a dodávky boli obnovené.

Prelomovým bodom sa v moldavskej ekonomike stalo podpísanie Dohody o pridružení medzi Európskou úniou a Moldavskou republikou v roku 2014. V tom istom roku sa

⁵² World Development Indicators database, World Bank: *Gross domestic product 2019* [elektronický zdroj]. 2021. s. 3. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

⁵³ Oficiálna stránka NBSRM: *External trade by Indicators, Groups of countries and Years* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/c1ee29b7-d1f6-4eb9-9528-73eb38242cb7>

⁵⁴ Výpočet na základe údajov z NBSRM [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/c1ee29b7-d1f6-4eb9-9528-73eb38242cb7>

začal proces liberalizácie obchodu medzi členmi Dohody. Oddiel 2 Dohody o pridružení upravuje elimináciu ciel, poplatkov a iných platieb, podľa ktorého:

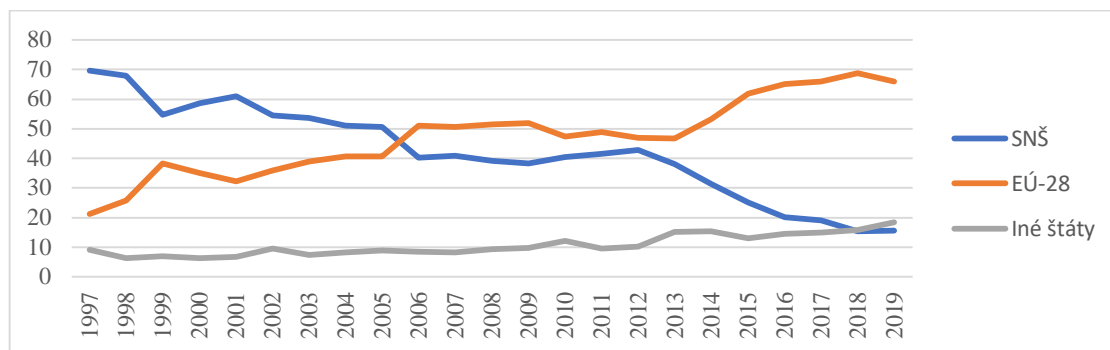
- Každá zmluvná strana zníži alebo odstráni clá na tovar s pôvodom v druhej zmluvnej strane v súlade s prílohou XV k tejto dohode. (§ 147 ods. 2)
- Zmluvné strany sa po nadobudnutí platnosti tejto dohody môžu dohodnúť, že urýchlia odstraňovanie ciel na obchod medzi sebou a rozšíria jeho rozsah. (§ 147 ods. 4)
- Žiadna zo zmluvných strán nesmie zvýšiť žiadne existujúce clo ani prijať žiadne nové clo na tovar s pôvodom v druhej zmluvnej strane. (§ 149 ods. 4)
- Žiadna zo zmluvných strán neprijme ani nezachová žiadne iné clo alebo daň, než sú vnútroštátne zavedené platby uplatňované v súlade s článkom 152 tejto dohody, ukladané na vývoz tovaru na územie druhej zmluvnej strany alebo v súvislosti s týmto vývozom. (§ 150)
- Každá zo zmluvných strán udelí národné zaobchádzanie tovaru druhej zmluvnej strany v súlade s článkom III dohody GATT z roku 1994 a vysvetľujúcimi poznámkami k tomuto článku. Na tento účel sa článok III dohody GATT z roku 1994 a vysvetľujúce poznámky k tomuto článku začleňujú do tejto dohody a stávajú sa jej neoddeliteľnou súčasťou. (§ 152)
- Žiadna zo zmluvných strán nesmie prijať či zachovať žiadny zákaz ani obmedzenie vzťahujúce sa na dovoz akéhokoľvek tovaru druhej zmluvnej strany, alebo na vývoz či predaj na vývoz akéhokoľvek tovaru určeného na územie druhej zmluvnej strany, pokiaľ nie je v tejto dohode ustanovené inak, alebo pokiaľ to nie je v súlade článkom XI dohody GATT z roku 1994 a vysvetľujúcimi poznámkami k tomuto článku. (§ 153).⁵⁵

Postupne znižovanie a odstraňovanie ciel medzi Moldavskom a EÚ vedie je klasickým príkladom účinkov colnej únie,⁵⁶ následkom ktorých je vytváranie obchodu so štátmi colnej únie, t. j. EÚ a odvracanie obchodu s krajinami SNŠ, čo je jasne vidieť na Grafoch 9 a 10.

⁵⁵ Členské štáty EÚ, Moldavská republika: *Dohoda o pridružení medzi Európskou úniou a Európskym spoločenstvom pre atómovú energiu a ich členskými štátmi na jednej strane a Moldavskou republikou na strane druhej*. ÚV L 260 z 30.8.2014 [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=EN)

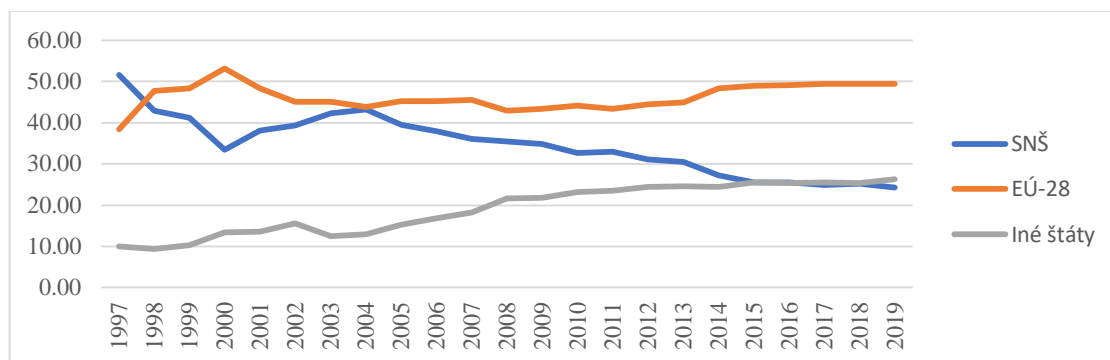
⁵⁶ LIPKOVÁ, E. a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva, 2011. ss. 138-139. [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-80-89393-37-4.

Graf 9 Teritoriálna štruktúra moldavského exportu (%)

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na:
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/14294c43-59c0-4360-a75e-ccc44a99aa04>

Graf 10 Teritoriálna štruktúra moldavského importu (%)

Prameň: vlastné spracovanie podľa NBSRM. Dostupné na:
<https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/472c6fe6-b946-4a48-a4b6-ea8fcf94b72e>

Komoditná štruktúra celkového exportu Moldavskej republiky v roku 2018 bola: plodiny – 27,85%, stroje a elektrické stroje – 20,86%, textil a odev – 13,63%, potraviny – 13,60%, zmiešané výrobky – 7,77%, chemikálie – 3,76%, kameň a sklo – 2,14%, ostatné – 10,39%.⁵⁷ Hlavnými partnermi, do ktorých Moldavsko exportuje svoju produkciu, sú:⁵⁸

⁵⁷ Oficiálna stránka WITS: *Moldova Products by Sector exports and imports 2018* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné na:

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MDA/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/WLD/Product/sector/Show/Product%20Group;XPRT-TRD-VL;MPRT-TRD-VL;XPRT-PRDCT-SHR;MPRT-PRDCT-SHR;RCA;AHS-WGHTD-AVRG;MFN-WGHTD-AVRG;/Sort/XPRT-TRD-VL>

⁵⁸ Oficiálna stránka WITS: *Moldova trade balance, exports and imports by country 2018* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné na:

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MDA/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country> (pozri aj linky na obchod s jednotlivými krajinami v tabuľke).

- Rumunsko – 792 306,85 tisíc USD (stroje a elektrické stroje, plodiny, textil a odev, potraviny, kameň a sklo, zmiešané výrobky (hodinky, hudobne nástroje a atď.), obuv);
- Taliansko – 309 657,66 tisíc USD (textil a odev, plodiny, kože, stroje a elektrické stroje, obuv, drevo, plast a guma);
- Nemecko – 219 902,83 tisíc USD (zmiešané výrobky, stroje a elektrické stroje, plodiny, textil a odev, potraviny, kovy, chemikálie);
- Rusko – 218 622,38 tisíc USD (plodiny, chemikálie, potraviny, textil a odev, stroje a elektrické stroje, zvieratá, kovy);
- Turecko – 107 197,72 tisíc USD (plodiny, textil a odev, potraviny, kovy, kameň a sklo, drevo, stroje a elektrické stroje).

Komoditná štruktúra celkového importu Moldavskej republiky v roku 2018 bola: stroje a elektrické stroje – 17,78%, palivo – 11,96%, chemikálie – 11,24%, zmiešané výrobky – 9,43%, textil a odev – 7,39%, kovy – 7,28%, motorové vozidlá – 6,42%, ostatné – 28,41%.⁵⁷ Hlavnými partnermi, do ktorých Moldavsko exportuje svoju produkciu, sú:⁵⁸

- Rumunsko – 838 241,21 tisíc USD (palivo (58,06%⁵⁹), stroje a elektrické stroje, chemikálie, kovy, potraviny, plast a guma, drevo);
- Rusko – 720 835,97 tisíc USD (zmiešané výrobky, palivo, chemikálie, stroje a elektrické stroje, potraviny, drevo, plast a guma);
- Čína – 600 387,35 tisíc USD (stroje a elektrické stroje, zmiešané výrobky, textil a odev, kovy, plast a guma, chemikálie, motorové vozidlá);
- Ukrajina – 577 184,19 tisíc USD (potraviny, kovy, zmiešané výrobky, drevo, stroje a elektrické stroje, plodiny, plast a guma);
- Nemecko – 484 104,78 tisíc USD (stroje a elektrické stroje, motorové vozidlá, chemikálie, textil a odev, plast a guma, kovy, zmiešané výrobky).

⁵⁹ Oficiálna stránka WITS: *Moldova Products by Sector exports and imports to Romania 2018* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MDA/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/ROM/Product/sector/Show/Product%20Group;XPRT-TRD-VL;MPRT-TRD-VL;XPRT-PRDCT-SHR;MPRT-PRDCT-SHR;RCA;AHS-WGHTD-AVRG;MFN-WGHTD-AVRG;/Sort/MPRT-TRD-VL>

4.2 Remitencie

Okrem HDP, ktorý je ukazovateľom množstva statkov a služieb, vyrobených na území krajiny za určité obdobie, dôležitým je aj ukazovateľ hrubého národného dôchodku (HND), ktorý okrem vyrobených statkov a služieb zahŕňa aj rozdiel medzi príjmami, získanými rezidentmi štátu v zahraničí a príjmami dosiahnutými v domácej ekonomike rezidentmi cudzích štátov. V roku 2019 HND Moldavska predstavoval 12 594,019 milióna USD pri HDP 11 970,248 milióna USD⁶⁰. S toho vyplýva, že čistý príjem zo zahraničia bol na úrovni 623,771 milióna USD. Veľkú časť z príjmov zo zahraničia tvoria remitencie – príjmy domácností, ktoré sú výsledkom ich ekonomickej aktivity v inej ako domácej ekonomike, ktoré sa následne prevádzajú na účet domácností v domácom štáte. Remitencie môžu byť založené buď na dlhodobom pobyte v inej krajine, na krátkodobých pracovných aktivitách alebo na trvalej práci, ako hraničný pracovník bez pobytu v cudzom štáte.⁶¹

Od 1990. rokov remitencie boli významnou zložkou príjmu moldavských domácností, ktoré sa považovali za stabilnejšiu zložku, než zahraničné investície a pomoc, ktorú ekonomická nestabilita neovplyvňovala v značnej miere. Ale Svetová hospodárska kríza (od roku 2008) preukázala, že v dôsledku zložitej ekonomickej situácie, najmä v hospodársky vyspelejších štátoch, kam smeruje väčšie množstvo pracovnej sily, a zvýšeniu miery nezamestnanosti, vyvolanej prudkým zrušením pracovných miest, remitencie nemôžu byť považované za stabilné. V období medzi rokmi 2008 a 2009 remitencie, smerujúce do moldavskej ekonomiky, poklesli o 28%⁶², čo viedlo z poklesu domáceho dopytu v dôsledku zmenšenia príjmov obyvateľov, čo sa prejavilo aj v poklese domácej výroby a spolu s inými faktormi vyvolalo pokles HDP o 6%⁶². Podobne ako v situácii s medzinárodným obchodom, po nadobudnutí nezávislosti najväčší podiel remitiencií do Moldavskej republiky smeroval zo štátov SNŠ. S postupom času tento

⁶⁰ Oficiálna stránka NBSRM: *Dynamics of the main macroeconomic indicators by Indicators and Years* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/a051368b-6b3f-4506-83fb-9f14cebe7906>

⁶¹ Eurostat Statistics explained: *Glossary: Remittances* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Remittances>

⁶² LE HERON, E. - YOL, N.: *The macroeconomic effects of migrants' remittances in Moldova: a stock-flow consistent model**. In: *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, Vol. 16 No. 1, 2019, ss. 31-32. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/332783435_The_macro-economic_effects_of_migrants'_remittances_in_Moldova_a_stock-flow_consistent_model

podiel sa zmenšoval pri zodpovedajúcom náraste podielu štátov Európskej únie. V roku 2019 dosiahol celkový objem bankových prevodov finančných prostriedkov zo zahraničia fyzickým osobám v Moldavskej republike 1 222,89 milióna USD, pričom 46,6% prevodov sa uskutočnilo zo štátov EÚ a 22% - zo štátov SNŠ.⁶³ Aj napriek klesajúcej tendencii v podiele na remitenciách do Moldavska, Ruská federácia sa zostávala lídrom v tejto oblasti⁶⁴, ale už od roku 2020 po prvý krát za históriu nezávislého Moldavska ustúpila miesto Izraelu s podielom 18,6% (276,45 milióna USD) od celkového objemu transferov a Taliansku s podielom 14,1% (208,92 milióna USD), a sa stala treťou v poradí s objemom 205,50 milióna USD (13,8% z celkovej sumy), čo je pokles o 19,7% voči roku 2019.⁶⁵

Ekonomika krajiny trpí štrukturálnymi slabosťami, čo sa najviac prejavuje v tom, že sa krajina naďalej spolieha na generovanie príjmu z remitencií. Podniky trpia slabé technologické možnosti, o čom svedčí nediverzifikovaná štruktúra vývozu, ktorá pozostáva hlavne z poľnohospodárskych výrobkov, potravín, textilu, odevov – tovarov s nízkou pridanou hodnotou. Tak isto významnou prekážkou v medzinárodnom obchode sa stavajú obmedzenia, vznikajúce v dôsledku nedodržania medzinárodných noriem (technických, hygienických a atď.). Celkový stav komplikuje aj nedostatočná politická stabilita, častá známa vlád, ovplyvnená okrem všetkého aj geopolitikami preferenciami, a o neumožňuje vláde prijať včasné a účinné opatrenia, čo robí krajinu menej atraktívnou pre zahraničné investície.

⁶³ Oficiálna stránka BNM: *Money transfers from abroad to individuals via banks of the Republic of Moldova in 2019 (net settlements)* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2019-net-settlements>

⁶⁴ Pozri graf: oficiálna stránka BNM: *Chart no. 4. Dynamics of money transfers (top three states) to individuals (2015 – 2020 annual; 2020 monthly), %* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2020-net-settlements>

⁶⁵ Oficiálna stránka BNM: *Money transfers from abroad to individuals via banks of the Republic of Moldova in 2020 (net settlements)* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2020-net-settlements>

5 Výsledky práce

V prevej kapitole sme analyzovali rôzne ekonomické systémy a pohľady na to, ako je možné merať úspešnosť prechodu ekonomiky od centrálne plánovanej k trhovej. Podľa meradiel MMF, je možné zistiť, v ktorých oblastiach ekonomika Moldavskej ekonomiky dosiahla dobré výsledky a v ktorých stále čelí problémom.

- **Liberalizácia.** Sme zistili, že moldavská ekonomika dosahuje vysokú mieru otvorenosti. Po podpísaní Asociačnej dohody s Európskou úniou v roku 2014, Moldavsko postupne odstraňuje obchodné prekážky a uvoľňuje obchod s členskými štátmi. K negatívnym javom môžeme zaradiť to, že štruktúra moldavského exportu nie je dostatočne diverzifikovaná a je silne zameraná na Rumunsko, čo v prípade zložitej ekonomickej situácie v Rumunsku môže mať negatívne dôsledky na moldavské hospodárstvo. Ešte jedným problémom je nedostatočný súlad s medzinárodnými a európskymi normami pre výroby (napríklad technickými, fyto-sanitárnymi atď.), čo niekedy vyvoláva obmedzenia exportu. Celkovo, moldavská ekonomika je dosť úspešnou vo vzťahu k liberalizácii a približuje sa k trhovej ekonomike.
- **Makroekonomická stabilizácia.** Po nadobudnutí nezávislosti Moldavskom, jeho ekonomika čelila vysokej inflácii nie iba v dôsledku uvoľnenia potlačeného dopytu ale aj v dôsledku Hospodárskej krízy v Rusku (1998), ktorá kvôli tesnému ekonomickému prepojeniu moldavskej ekonomiky k ruskej viedla k zníženiu moldavského exportu, a Svetovej hospodárskej krízy (od roku 2008). Od roku 2011 je ročná inflácia v moldavskej ekonomike miernou (neprevyšuje 10%⁶⁶), ale, v porovnaní, napríklad, s susedným Rumunskom⁶⁷, ktoré už nie je tranzitívnou, ale trhovou ekonomikou,⁶⁸ inflácia v Moldavsku je výraznejšia, ale nie vo veľkej miere. Moldavská ekonomika,

⁶⁶ Oficiálna stránka Svetovej banky: *Inflation, GDP deflator (annual %) - Moldova* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2019&locations=MD&start=1996&view=chart>

⁶⁷ Oficiálna stránka Svetovej banky: *Inflation, GDP deflator (annual %) - Romania* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2019&locations=RO&start=2000>

⁶⁸ OSN: *World Economic Situation Prospects. Statistical annex.* [elektronický zdroj]. 2020. ss. 188-189. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na:

https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_Annex.pdf

v dôsledku veľkého významu remitencií je citlivá na zmeny v menových kurzoch krajín, odkiaľ remitencie pochádzajú, čo môže spôsobiť zvýšenie miery inflácie v jednotlivých obdobiach.

- Reorganizácia a privatizácia. Proces vytvárania efektívneho finančného sektora v moldavskej ekonomike preteká pomaly, nie je rozvinutý trh s cennými papiermi. Bankovníctvo čelí rôznym prekážkam, ale sú aj pozitívne zmeny, napríklad v najväčšej komerčnej banke moldavskej republiky Moldova Agroindbank, ktorá ponúka inovatívne bankové operácie a spolupracuje s Európskym fondom pre Juhovýchodnú Európu, Čiernomorskou bankou pre obchod a rozvoj, Medzinárodnou finančnou korporáciou a EBOR o poskytovaní úverov malým a stredným podnikom. Centrálna banka Moldavska obmedzuje komerčné banky vo financovaní jedného odvetvia ekonomiky na úroveň 25%, čo je prekážkou pre banky, ktoré sú zamerané na financovanie výrobcov v určitom odvetví.

V predchádzajúcich kapitolách sme zistili, že v odvetvi služieb, ktoré je najväčším a najvýznamnejším sektorom domácej ekonomiky, podiel štátu je relatívne veľký. V odvetví leteckej dopravy a vo mnohých pododvetviach telekomunikácií štát má dominantné postavenie, v železničnej doprave – monopolistické. V sektoroch poľnohospodárstva a priemyslu podiel štátneho vlastníctva je malý a štátne výrobky neovplyvňujú trhové ceny.

- Právna a inštitucionálna reforma. Po nadobudnutí nezávislosti Moldavsko sa stalo členom OSN a ďalších medzinárodných organizácií, vstúpilo do Rady Európy. Cieľom prvého Programu prechodu na regulované trhové hospodárstvo z 21. novembra 1990 na obdobie rokov 1992 – 1995 boli rýchle zmeny na trhu za jeden a pol až dva roky. Program nezohľadňoval východiskové schopnosti krajiny, jej slabý ekonomický potenciál. Na druhej strane, v súlade s Programom sa začalo formovanie demokratických orgánov, bola prijatá Ústava Moldavskej republiky (1994), vytvorená národná polícia a armáda a boli položené základy trhového hospodárstva. V roku 1993 bola zavedená národná mena – moldavský lei, čo umožnilo formovanie vlastnej menovej politiky krajiny, vytvorilo podmienky pre daňovú reformu a dvojstupňový bankový systém. Prechod na trh bol založený na princípoch monetarizmu a odporúčaníach MMF. V priebehu rokov 1993-1999 hlavné úsilie bolo zamerané na zlepšenie finančného systému

znížením rozpočtových výdavkov a výdavkov domácností. Ďalšia dôležitá oblasť reforiem bola spojená s privatizáciou. Uskutočňovalo sa to v rámci troch štátnych programov: na roky 1993 - 1994, 1995 – 1996, a 1997-1998.⁶⁹

Moldavsko obsahuje prvky tak tradičnej, ako aj trhovej ekonomiky. Dominantným odvetím tradičnej ekonomiky je primárny sektor, v Moldavsku však hlavným sektorom je odvetvie služieb, aj keď mnohé služby sú skôr tradičné, než inovatívne a nedosahujú vysokú pridanú hodnotu. Trhové vzťahy vnútri krajiny aj na medzinárodnej úrovni sú dosť rozvinuté, je umožnený voľný vstup na trh, ceny sa stanovujú na základe ponuky a dopytu, keď ide o domáci súkromí sektor. Barter sa uskutočňuje iba medzi jednotlivými súkromnými poľnohospodárskymi jednotkami a nie trvale. Spotrebitelia voľne rozhodujú o nakúpe tovaru, výrobcovia produkujú statky dobrovoľne. V Moldavsku existuje súkromné vlastníctvo. Touto cestou môžeme urobiť úsudok, že Moldavska republika sa skôr približuje k trhovej, než k tradičnej ekonomike, ale v dôsledku toho, že prechod sa začal uskutočňovať vo veľmi zložitých, volatilných ekonomických, politických a sociálnych podmienkach, to sa prejavilo v zaostávaní ekonomického rozvoja, čo aj v súčasnosti nie je prekonané. Iné faktory, ako korupcia, nízke príjmy obyvateľstva, emigrácia a zníženie podielu práceschopného obyvateľstva, politická nestabilita, časté zmeny vlád, zameraných predovšetkým na svoje geopolitické preferencie silne obmedzujú možnosť čo najskoršieho prekonania zložitej ekonomickej situácii.

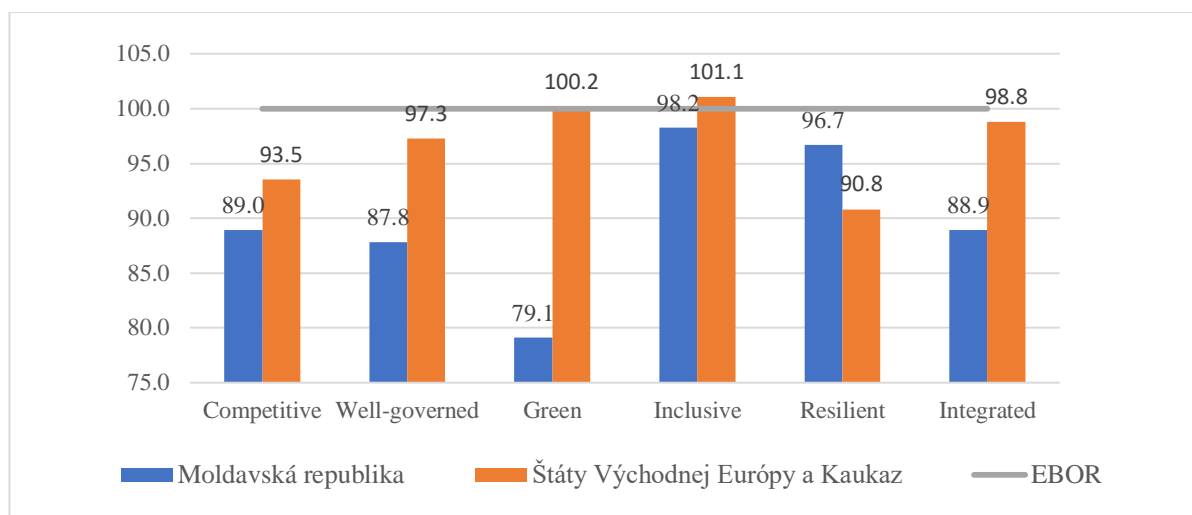
Podľa výpočtov EBOR⁷⁰ (Graf 11), Moldavská republika na ceste k trhovej ekonomiky dosiahla najväčší úspech v kritériu Inclusive (zahrnutie), čo znamená vysokú úroveň podpory a otvorenie ekonomických príležitostí znevýhodneným skupinám a zahŕňajú ľahší prístup k trhom, podnikaniu, pracovným miestam, finančným prostriedkom, pripojenie k informačným technológiám. Druhým najlepším výsledkom Moldavka a jediným, ktorý presahuje priemernú úroveň štátov Východnej Európy a Kaukazu je Resilient (pružnosť). Stabilná ekonomika (mierna inflácia, mierny nárast HDP za posledné roky) a je schopná čeliť ekonomickým šokom.

⁶⁹ Ekonomický ústav RAV: *Ekonomická recesia Moldavska v 90. rokoch: faktory a prejavy* [elektronický zdroj]. 2014. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na: <http://cc-sauran.kz/rubriki/economika/91-econom-spad-1990-moldova.html>

⁷⁰ EBOR: *Transition Report 2020-21. Moldova* [elektronický zdroj]. 2021 [cit. 2021-04-24]. Dostupné na: <https://2020.tr-ebrd.com/countries/#>

Tu je potrebné poznamenať, že aj keď ekonomika Moldavska nie je dostatočne stabilná, máme brať do úvahy, že počas ekonomických kríz aj vyspelé trhové ekonomiky môžu zažiť dosť významnú recesiu. Ide viac nie o vyspelosť ekonomiky, ale dosahovanie kritéria, podľa ktorého Moldavskú ekonomiku je možné/nemožné považovať za trhovú. Inými dôležitými bodmi sú diverzifikácia ekonomiky, potravinová bezpečnosť a stabilita energetického sektora (aj keď štát je závislý na importe energie, v skutočnosti to sa nepreukazuje v energetickom deficite). Najnižšie hodnotenie má ukazovateľ Green (ekologické). V dôsledku rozširovania plochy orných pôd Moldavsko stratilo veľkú časť lesov. Vysoký podiel výroby energie pochádza z využívania uhlí, čo vedie k veľkej emisii CO₂. Vodné elektrárne, aj keď sú ekologicky čistejšími, vedú k porušeniu toku riek, zabahňovaniu, zmene teplotného režimu vôd. Neracionálne použitie hnojív v poľnohospodárstve vedie k silnému rastu rias a kvitnutiu vody. Ešte jedným významným negatívnym faktorom je nedodržiavanie ekologických noriem podnikmi, vypúšťanie odpadu do vodných útvarov, zlá organizácia skládok, takmer úplná absencia recyklácie surovín.

Graf 11 Hodnotenie ukazovateľov tranzitivity Moldavska v porovnaní s inými štátmi podľa EBOR v roku 2020 (%)

Prameň: vlastné spracovanie podľa EBOR: *Transition Report 2020-21*. Moldova.
Dostupné na: <https://2020.tr-ebrd.com/countries/#>

Celkovo Moldavsko nedosahuje priemernú úroveň štátov Východnej Európy a Kaukazu v hodnotení úrovni tranzitivity. Na druhej strane, okrem hodnotenia ekologickej

situácie, Moldavsko prekonáva 85%-nú hranicu vo všetkých ostatných kritériách, čo je pozitívnym bodom. Pri efektívnom riadení, znižovaní úrovni korupcie, dodržiavaní právnych noriem a aplikácii reforiem a projektov, spojených so zlepšovaním ekonomickej situácii v Moldavsku, krajina o niekoľko rokov by mohla splniť všetky kritériá a sa stať trhovou ekonomikou, aj keby sa prechod uskutočnil neskôr, než vo väčšine iných tranzitívnych ekonomikách. Bohužiaľ, je zrejmé, že pandémia COVID-19 a opatrenia, použité štátom na jej prekonanie, oneskorujú tento proces o niekoľko rokov, a to aj v iných štátoch, smerujúcich k trhovému ekonomickému systému.

Záver

Cieľom bakalárskej práce bola analýza aktuálneho stavu a vývoja moldavskej ekonomiky a zistenie, či je moldavská ekonomika skôr tradičná alebo trhová a na akej úrovni tranzitivity sa nachádza teraz.

Na základe kritérií MMF sme definovali, ktorá ekonomika sa považuje za prechodnú. Definovali sme tiež indikátory EBOR, ktoré sú určené na meranie úrovne prechodu ekonomiky od centrálne plánovanej k trhovej. Podarilo sa nám podrobne analyzovať štruktúru domácej ekonomiky Moldavskej republiky. Zistili sme, že poľnohospodárstvo má stále veľký podiel na tvorbe HDP, je však nedostatočne rozvinuté a nedosahuje vysokú pridanú hodnotu. Poľnohospodárstvo je zamerané najmä na rastlinnú výrobu, a perspektívnymi odvetviami sú vinohradníctvo a pestovanie vlašských orechov. Živočišna výroba je menej rozvinutá. Odvetvie priemyslu tvorí malý podiel na HDP. Najlepšie sa rozvíjajú vinársky a potravinársky sektor, a tak isto sektor informačných a komunikačných technológií a sektor spracovania stavebných materiálov. Krajina je silne závislá na dovoze energetických zdrojov zo zahraničia. V dôsledku rozsiahlosti našej témy a obmedzeného množstvu prameňov sme analyzovali iba niektoré pododvetvia sektoru služieb, ktoré hrajú významnú úlohu v tvorbe hrubého domáceho produktu krajiny. Sektor služieb tvorí najväčší podiel na HDP, štát má silné postavenie v tomto odvetví, najmä v železničnej a leteckej doprave, poštových službách a telekomunikáciách. Moldavská republika je vybavená takými výrobnými faktormi ako lacná vysokokvalifikovaná pracovná sila (aj keď jej množstvo v dôsledku emigrácie klesá, v prípade rastu miezd a celkovej životnej úrovne v krajine, by sa veľká časť moldavských emigrantov bola ochotná vrátiť do domáceho štátu), úrodná pôda a priaznivé podnebie, blízkosť k veľkým trhom Európskej únie a Ruskej federácie a s tým spojené nižšie dopravné náklady. Na druhej strane, Moldavsko má nedostatok kapitálu v dôsledku investičnej neatraktivity krajiny a čelí klimatickým výzvam, ako sú napríklad suchá.

Zistili sme tiež, že Moldavsko je čistým dovozcom, teda že ide o otvorenú ekonomiku. Mohli sme vidieť, ako sa menila teritoriálna štruktúra moldavského importu a exportu za posledné dve desaťročia: nárast podielu štátov EÚ a pokles štátov SNŠ. Taktiež sme analyzovali remitencie a ich význam pre moldavskú ekonomiku.

V poslednej kapitole sme dosiahli hlavný cieľ práce. Zjednotili sme informácie z predchádzajúcich kapitol s niektorými dodatočnými informáciami a aplikovali sme kritériá MMF do Moldavskej republiky, čím sme prišli sme na to, že Moldavská republika je skôr trhovou ekonomikou, ktorá aktuálne čelí významným problémom, než tradičnou. Nie je to absolútne jednoznačný výsledok, keďže moldavské hospodárstvo má črty tak trhovej ako aj tradičnej ekonomiky. Vychádzali sme preto z toho, ktoré črty sa v Moldavsku najviac či vo väčšom množstve prejavujú. Kombinovali sme číselné údaje EBOR s našimi vlastnými skúsenosťami a informáciami z prechádzajúcich kapitol. Prišli sme na to, že Moldavsko prekonáva 85%-nú hranicu vo všetkých ostatných kritériách, okrem zamerania na ekologickú stránku, ale na druhej strane, jeho úroveň tranzitivity je menšia, než priemerná úroveň iných prechodných ekonomík Východnej Európy a Kaukazu.

Moldavská ekonomika sa ocitla v problematickom stave po nadobudnutí nezávislosti a doteraz neprekonalala problémy v ekonomickom, politickom a sociálnom sektore. Na druhej strane, Moldavsko je štát bohatý na mnohé výrobné faktory, a pri správnom riadení, dodržiavaní noriem, normalizácii politického systému by bol schopný prekonať mnohé prekážky. V dôsledku toho, že je malou ekonomikou, nepotreboval by nepomerne veľké množstvo kapitálu, ale jeho správne a efektívne využitie, čo by viedlo k rýchlejšiemu prechodu moldavského hospodárstva k trhovému systému a spolu s tým aj k zlepšovaniu sociálnych podmienok.

Zoznam použitej literatúry

1. AGRIBINCEA, A. - CERNOVA, A.: *The Development Dynamics Of The Textile And Clothing Industry In Moldova* [elektronický zdroj]. 2014. 29-40 ss. [cit. 2021-04-02]. Dostupné na: <http://brtsbiblioteca.socionet.ru/files/gribincea.pdf>
2. BEDA, S. a kol.: *Problems of financial stability of commercial banks in the Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. In: *Economy and sociology*. 2015. 53 s. [cit. 2021-04-16]. Dostupné na: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/49_54_Problems%20of%20financial%20stability%20of%20commercial%20banks%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova_0.pdf
3. BUGAIAN, L. – GHEORGHITA, M. – NISTOR, D.: *Analysis of the Industry Potential in Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. In: *Fascicle I – 2010. Economics and Applied Informatics. Years XVI – no 2 - ISSN 1584-0409 2010. 167-176 ss.* [cit. 2021-04-04]. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/pdf/26087289.pdf>
4. Calea Ferată din Moldova, š.p.: *Rozvojový program na obdobie 2018 - 2031* [elektronický zdroj]. 2018. 17 s. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <http://cfm.md/content/ru/plan.pdf>
5. Členské státy EÚ, Moldavská republika: *Dohoda o pridružení medzi Európskou úniou a Európskym spoločenstvom pre atómovú energiu a ich členskými štátmi na jednej strane a Moldavskou republikou na strane druhej*. ÚV L 260 z 30.8.2014 [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=EN)
6. EBOR: *Transition Report 2020-21. Moldova* [elektronický zdroj]. 2021 [cit. 2021-04-24]. Dostupné na <https://2020.tr-ebrd.com/countries/#>
7. Ekonomický ústav RAV: *Ekonomická recesia Moldavska v 90. rokoch: faktory a prejavy* [elektronický zdroj]. 2014. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na: <http://cc-sauran.kz/rubriki/economika/91-econom-spad-1990-moldova.html>

8. Eurostat Statistics explained: *Glossary: Remittances* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Remittances>

9. GAINA, B. - FEDORCHUKOVA, S. - GOBIRMAN, G.: *Development of grapes and wine-making industry of Moldova on the basis of modern achievements of science and innovations*. [elektronický zdroj]. 2020. 5 ss. [cit. 2021-04-02]. Dostupné na: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/106350/>

10. Japan International Cooperation Agency: *Data Collection Survey on Agriculture Sector in Moldova. Final Report* [elektronický zdroj]. 2017. 226 ss. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/1000041538.pdf>

11. LE HERON, E. - YOL, N.: *The macroeconomic effects of migrants' remittances in Moldova: a stock-flow consistent model**. In: *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, Vol. 16 No. 1, 2019, 31-54 ss. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/332783435_The_macro-economic_effects_of_migrants'_remittances_in_Moldova_a_stock-flow_consistent_model

12. LIPKOVÁ, E. a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 138-433 ss. [cit. 2021-04-19]. ISBN 978-80-89393-37-4.

13. MCCONNELL, C - BRUE, S. - FLYNN, S.: *Economics*. 18. vyd. New York : McGraw-Hill, 2008. 880 ss. ISBN 978-0-07-337569-4. Dostupné na: https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/eb_mcconnell_econ.18e.pdf

14. MILLNS, J.: *Agriculture and Rural Cooperation. Examples from Armenia, Georgia and Moldova* [elektronický zdroj]. 2013. 37 ss. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <http://staff.tiiame.uz/storage/users/43/articles/y98VOh0oDt6ocXiL2rZi02aRjeirVk74xRm6qZyW.pdf>

15. Nariadenie vlády č. 409/2014: *Národná stratégia poľnohospodárstva a rozvoja vidieka na obdobie 2014 – 2020 aktualizovaná* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-1]. Dostupné na: http://lex.justice.md/UserFiles/File/2018/mo366-376ru/strategia_785.docx
16. OECD: *Glossary of Statistical Terms* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1615>
17. Oficiálna stránka Air Moldova: *Popis spoločnosti* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://www.airmoldova.md/about-company-ru/>
18. Oficiálna stránka ANRCETI: *Vývoj na trhu elektronických komunikácií v roku 2017* [elektronický zdroj]. 2018. 34 ss. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: https://anrceti.md/files/filefield/2017_EvPiata_Raport.pdf
19. Oficiálna stránka BNM: *Autorizované banky MR* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/authorized-banks-republic-moldova>
20. Oficiálna stránka BNM: *Chart no. 4. Dynamics of money transfers (top three states) to individuals (2015 – 2020 annual; 2020 monthly), %* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2020-net-settlements>
21. Oficiálna stránka BNM: *Money transfers from abroad to individuals via banks of the Republic of Moldova in 2019 (net settlements)* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2019-net-settlements>
22. Oficiálna stránka BNM: *Money transfers from abroad to individuals via banks of the Republic of Moldova in 2020 (net settlements)* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na <https://www.bnm.md/en/content/money-transfers-abroad-individuals-banks-republic-moldova-2020-net-settlements>
23. Oficiálna stránka BNM: *Úrokové sadzby BNM* [elektronický zdroj]. 2021. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/nbm-interest-rates>

24. Oficiálna stránka BNM: *Zahraničný dlh na konci roka 2019 (predbežné údaje)* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://www.bnm.md/en/content/external-debt-end-2019-preliminary-data>
25. Oficiálna stránka EBOR: *“Green”: the EBRD’s transition concept* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/transition/green.html>
26. Oficiálna stránka EBOR: *“Well governed”: the EBRD’s transition concept* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/transition/well-governed.html>
27. Oficiálna stránka EBOR: *How we assess transition impact* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/transition-impact.html#:~:text=The%20EBRD's%20new%20transition%20concept,%2C%20Inclusive%2C%20Resilient%20and%20Integrated.>
28. Oficiálna stránka INS Rumunska [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: <https://insse.ro/cms/ro/content/costul-for%20C5%A3ei-de-munc%C4%83-%20C3%AEn-anul-2019>
29. Oficiálna stránka Medzinárodného letiska v Kišiňove: *História letiska* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné na: <https://airport.md/en/contacts/airport-history#block1>
30. Oficiálna stránka MMF: *Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects* [elektronický zdroj]. 2000. [cit. 2021-03-20]. Dostupné na: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/rus/110300r.htm>
31. Oficiálna stránka Moldova Agroindbank, a.s.: *História banky* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.maib.md/en/scurt-istoric/>
32. Oficiálna stránka NBSRM [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: [https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/2ab1337f-8667-4f42-9f16-6c4de3fce3f8.](https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/2ab1337f-8667-4f42-9f16-6c4de3fce3f8)

33. Oficiálna stránka NBSRM [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/c1ee29b7-d1f6-4eb9-9528-73eb38242cb7>
34. Oficiálna stránka NBSRM: *Agricultural production by Agricultural branches, Years, Categories of producers and Units* [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-02-18]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/0d175f60-69c2-4296-adf5-7a476fd8f311>
35. Oficiálna stránka NBSRM: *Dynamics of the main macroeconomic indicators by Indicators and Years* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-21]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/a051368b-6b3f-4506-83fb-9f14cebe7906>
36. Oficiálna stránka NBSRM: *Education in the republic of moldova statistical publication* [elektronický zdroj]. 2020. ss. 29-30. [cit. 2021-04-16]. Dostupné na: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_RM_2018.pdf
37. Oficiálna stránka NBSRM: *External trade by Indicators, Groups of countries and Years* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/c1ee29b7-d1f6-4eb9-9528-73eb38242cb7>
38. Oficiálna stránka NBSRM: *Livestock as of January 1 by Species of animals, Years and Categories of producers* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-1]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/e87d1cf1-c5c6-4170-a3d4-cf3c630e757c>
39. Oficiálna stránka NBSRM: *Odmena za prácu, cena práce a počet zamestnancov v roku 2019* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ru&idc=168&id=6742>
40. Oficiálna stránka NBSRM: *Perennial plantations by Plants, Years, Categories of producers and Indicators* [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-02-19]. Dostupné na: <https://statbank.statistica.md:443/PxWeb/sq/ab5fa9f8-d254-4e36-a413-d4505f01bc3e>
41. Oficiálna stránka NSI Bulharskej republiky [elektronický zdroj]. 2019. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: <https://www.nsi.bg/en/content/6469/labour-costs-employee-under-labour-contract>

42. Oficiálna stránka Pošta Moldovei, š.p.: *Popis* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné na: <https://www.posta.md/ro/descriere>
43. Oficiálna stránka statista.com: *Moldova: Gross domestic product (GDP) per capita in current prices from 1995 to 2025* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-03-17]. Dostupné na: <https://www.statista.com/statistics/513335/gross-domestic-product-gdp-per-capita-in-moldova/>
44. Oficiálna stránka Svetovej banky: *Inflation, GDP deflator (annual %) - Moldova* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2019&locations=MD&start=1996&view=chart>
45. Oficiálna stránka Svetovej banky: *Inflation, GDP deflator (annual %) - Romania* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?end=2019&locations=RO&start=2000>
46. Oficiálna stránka UNdata: *Republic of Moldova* [elektronický zdroj]. 2020. [cit. 2021-04-1]. Dostupné na: <http://data.un.org/en/iso/md.html>
47. Oficiálna stránka WITS: *Moldova Products by Sector exports and imports 2018* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné na: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MDA/Year/2018/TradeFlow/EXPI MP/Partner/WLD/Product/sector/Show/Product%20Group;XPRT-TRD-VL;MPRT-TRD-VL;XPRT-PRDCT-SHR;MPRT-PRDCT-SHR;RCA;AHS-WGHTD-AVRG;MFN-WGHTD-AVRG;/Sort/XPRT-TRD-VL>
48. Oficiálna stránka WITS: *Moldova trade balance, exports and imports by country 2018* [elektronický zdroj]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné na: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MDA/Year/2018/TradeFlow/EXPI MP/Partner/by-country> (pozri aj linky na obchod s jednotlivými krajinami v tabuľke).

49. OSN: *World Economic Situation Prospects. Statistical annex*. [elektronický zdroj]. 2020. 188-189 ss. [cit. 2021-04-23]. Dostupné na: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2020_Annex.pdf
50. POISIC, M.: *Vektor rozvoja priemyslu v Moldavsku* [článok]. In *Hospodársky rast v podmienkach globalizácie*. Kišínov: Complexul Editorial INCE, 2018, 130-132 ss. ISBN 978-9975-3202-8-3.13. Dostupné na: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/66677
51. RIMBU, N. - MITCU, M.: *Geografia Moldavskej republiky*. 1998. 184 ss. ISBN: 9975-65-006-6. [cit. 2021-04-06].
52. SAMUELSON, P. - NORDHAUS, W.: *Economics*. 19. vyd. New York : McGraw-Hill, 2009. 744 ss. ISBN 978-0-07-351129-0.
53. SAMUELSON, P.: *Economics*. 11. vyd. New York: McGraw-Hill, 1980. 861 ss. ISBN 9780070545953.
54. SOCHIRCA, V. – MITCU, M.: *Sociálno-ekonomická geografia Moldavskej republiky*. 2016. 144 ss. ISBN: 978-9975-137-21-8. [cit. 2021-04-07].
55. TIMOFTI, E. a kol.: *The Investment Attractiveness of the Agricultural Sector in Republic of Moldova in Terms of European Integration* [elektronický zdroj]. In: *Problems of World Agriculture volume 18 (XXXIII), number 3,* ss. 315-322. [cit. 2021-03-6]. Dostupné na: <https://ageconsearch.umn.edu/record/280739/>
56. TIRSU, M. – UZUN, G.: *Renewables as important energy source for Moldova*. In *The EuroBiotech Journal*. 2564-615X, 2019, 2, 1, 24-29 ss. [cit. 2021-04-08]. Dostupné na: https://content.sciendo.com/view/journals/eibtj/2/1/article-p24.xml?tab_body=pdf-69320
57. USA a Moldavská republika: *MILLENNIUM CHALLENGE COMPACT* . 2010. [cit. 2021-03-6]. Dostupné na: <https://assets.mcc.gov/content/uploads/2017/05/compact-moldova.pdf>

58. World Development Indicators database, World Bank: *Gross domestic product 2019* [elektronický zdroj]. 2021. 3 s. [cit. 2021-04-19]. Dostupné na: <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>